

חיה דוידזאן

מָה מְסַתֵּר בְּסֵפֶר וְעוֹד...

טפוח הפשירות האורגנית

חלק ג

ייעוץ מדעי: פרופ' דורית רביד

מדריך למורה

הוצאת יסוד

תוכן העניינים

5	פתח דבר
8-5	מה יש בספר?
12-8	מילון מושגים
13	בבליוגרפיה

חלק 1

14	נושא התוכן: על גלגול, בלבול ופיזור
15-14	סוגי כותרות
16-15	קטע מידע: זחל זנב סנונית נמרי
16	קטע מידע: האם זחל, גולם ופרפר הם אותו דבר?
16	שיר: לסבא מתנה
19	שיר: הצריך הזה
19	סיפור קצר: איילת המפוזרת ואריק מפוזריק
19	סיפור: אולי תעשה משהו
17	שיר-סיפור: גלגוליו של מעיל
19-18	שיר: לא סובלת את השעון
19	ידיעה בעיתון: איבדה את הראש
20	משל: השועל והכרם
20	סיפור: המפוזר מכפר אז"ר
20	מן המקורות: ברכת יצחק

נושא התוכן: על מה שבמים

21	קטע מידע: דג פיקאסו
21	קטע מידע: הצייר פיקאסו
22	סיפור עממי: הדייג ודג הזהב
22	סיפור: איזהו עשיר? – השמח בחלקו
23	קטע מידע: השדים הקטנים
23	שיר: הנער שביקש לדוג לויתן
24	קטע מידע: שושנת הים האדומה
25	קטע מידע: המדוזה
25	קטע מידע: צורבת צורבת
25	קטע מידע: מה מסתתר בנהר
26	אגדה: הפנינה היקרה
26	סיפור קצר: אבנים טובות
26	אגדת חז"ל: יציאת מצרים וקריעת ים סוף
26	מן המקורות: קריעת ים סוף
27	שיר-פזמון: כמו ים
27	משל: השועל והתיש
27	קטע מידע: המים

29	מים כמקור חיים	קטע מידע:
29	שתה וגם גמליך אשקה	מן המקורות:
30	מים לדוד המלך	שיר-פזמון:
30	משבר המים בישראל	קטעי מידע:
31-30	שעון חול	עלילון:

חלק 2

21 המשך לנושא התוכן: על מה שבמים

32-31	לוטרת הנהר	קטע מידע:
33-32	התמנון התעלולן	קטע מידע:
33	דג הכריש	קטע מידע:
34	הכריש	סיפור:
37-36	דייגים באשדוד לכדו כריש ענק	ידיעה בעיתון:
38	דגים מלוחים בחלם	סיפור:

39 נושא התוכן: על תקשורת, על אי הבנות ועל מה שביניהן

39	המכתב	שיר-סיפור:
41-40	מכתב אישי ומכתב רשמי	מכתב:
41	המכתב שעף עם הרוח	סיפור:
41	חדשות מן העולם	מן המקורות:
42	היונה, עלה הזית והשלום	אגדת חז"ל:
42	אש על ההרים	קטע מידע:
42	כיצד היו משיאין משואות	מן המקורות:
42	אס-אר-אס	קטע מידע:
43	הגיבור מהרלם	קטע מידע:
43	בשידור ישיר	עלילון:
43	האיש שלא ידע להגיד "לא"	סיפור איגיון:
45-44		המילון
46	מגדל בבל	אגדת חז"ל:
46	סיפור בבל	מן המקורות:
47	איילת המבולבלת ואריק מפוזריק	סיפור קצר:
47	הרועה והזאב	משל:
48-47		עצומה
48	השועל והחסידה	משל:
49	הרץ האתיופי	קטע מידע:
51-49	שלוש עצות של תרנגול	סיפור עם:
52-51	דוב דובוני בן דוביים מצחצח נעליים	שיר-סיפור:

53	דף משוב לשיח כתוב
54-53	דף משוב לשיח דבור

פתח דבר

על פי הגדרת משרד החינוך (תכנית הלימודים החדשה בעברית לבית הספר היסודי תשס"ג, עמודים 171-172), מטרת-העל של החינוך הלשוני היא "להכשיר לומדים לתפקוד רב-פנים בחברה ובתרבות, להבין טקסטים דבורים וכתובים במגוון סוגות ואף להפיק טקסטים משלהם". כן שואף החינוך הלשוני "לטפח אדם בעל ידע לשוני ובעל יכולת להשתמש בשפת אם בצורה מושכלת, בהתאם לנסיבות (מבחינה לימודית, תקשורתית וחברתית)". הספרים בסדרה **מה מסתתר בסיפור ועוד...** שמו להם למטרה לממש את המטרות הללו של החינוך הלשוני, כפי שנוסחו בתכנית החדשה.

סדרת הספרים **מה מסתתר בסיפור ועוד...** כוללת את הספר הראשון – חלק א' וחלק ב' – שהותאמו להוראה בכיתות ב', ג'; ואת הספר שלפנינו – הספר השני, הכולל שני חלקים: חלק ג' וחלק ד' – המותאם לכיתות ג', ד'. התכנים בספר עוסקים בהרחבה בסוגות שיח מעולמות השיח שונים – עולם השיח הספרותי, עולם השיח העיוני ועולם השיח התקשורתי – על מנת ליצור אפשרויות לשיחה, לקריאה ולכתיבה. אלה יסייעו בידי המורה לתת לילדים, בדרכם ליעדים המוזכרים בתכנית הלימודים, ציוני דרך מפורשים ומנחים בהתאם לגילם.

לפניכם המדריך למורה לספר השני, חלקים ג' וד', בסדרה **מה מסתתר בסיפור ועוד...** הספר מותאם לכישורי הכתיבה והקריאה של התלמידים בכיתות ג'-ד' בבית-הספר היסודי. התפיסה החינוכית-לשונית שהנחתה את כתיבת הספר הזה הייתה בניית תשתית לשיח וללשון אוריינית, אגב חשיפת התלמידים לעולמות השיח השונים בהתאם לתכנית הלימודים החדשה (תשס"ג). לפי מה שידוע לנו היום על התפתחות הלשון והאוריינות הלשונית, "הלשון הכתובה אינה נרכשת מאליה, באופן נסיבתי, אלא מצריכה לימוד מפורש ומכוון בבית הספר". הוראת הלשון בספר זה יוצאת כולה מהקשר השיח ומיועדת להכרת אוצר המילים והמבנים הלשוניים האורייניים בעברית מתוך השיח, בהתאם לגיל התלמידים והכשירות הלשונית המצופה מהם. בספר יש פעילויות שפה רבות ומגוונות, המדגימות קשר בין תפקידו החברתי-תרבותי של הטקסט לבין רכיבי התוכן, רכיבי השיח ורכיבי הלשון. יש לציין שעל המורים לטפח בדרכים נוספות כישורים, אשר לדעתם הספר אינו עוסק בהם די. בבחירת הסיפורים והשירים והאיורים הייתה התייחסות לנושא המגדר במטרה לתרום לשינוי חברתי בכיוון של ביטול סטריאוטיפים.

מה יש בספר "מה מסתתר בסיפור ועוד...?"

בהתאם לתכנית הלימודים החדשה בלשון (תשס"ג), המושתתת על התאוריה הרב-אוריינית, כוללת הלמידה בסדרת הספרים הללו שני עקרונות חשובים: העיקרון הראשון הוא ש"טקסט הוא לא רק מילים, אלא גם תמונה, קול ומרחב". טקסט שמלווה בתמונה יוצר הבנה מעמיקה יותר. הוויזואליות מחזקת את הזכירה ומעמיקה את ההבנה. שילוב בין טקסט מילולי לחזותי מאפשר פרשנות רחבה יותר וקריאה ביקורתית. קל לזכור דימוי ויזואלי שיש לו קיום במרחב. זוהי הסיבה לשימוש בתרשימי זרימה המלווים את הטקסטים. העיקרון השני הוא שבחברה רב-תרבותית צריכים הטקסטים הנלמדים בבית-הספר לכלול מגוון טקסטים במגוון שפות. "הילדים חשופים למגוון שפות מגיל צעיר ורגילים לפגוש מחוץ לכותלי בית הספר טקסטים בהקשרים אותנטיים המתחברים להתנסויות יומיומיות כמו מסרונים, איי.סי.קיו, שילוט, פרסומת, עצומה, גרפיטי, עלילון (קומיקס), מכתבים, כתבות בעיתון" (ש' וקסמן, 2007). חשוב שלבד מעיסוק בעונות בשנה, בחגי ישראל, באישים וכדומה, יעסקו התלמידים בבית-הספר במגוון השפות, שהן חלק בלתי נפרד מחייהם.

סדרת הספרים **מה מסתתר בסיפור ועוד...** נכתבה בגישת המיזוג:

1. **מיזוג בין תכנים מעולמות השיח השונים.** המיזוג בא לידי ביטוי בבחירת נושא המזמן מפגש עם מגוון רחב של סוגות. ניתן לשייך את התכנים לנושאים שונים. לדוגמה: הנושא "גלגול, בלבול ופיזור" יופיע במגוון טקסטים:

הכותרת כמארגנת או מבלבלת (עניינית, מסקרנת, מביעה עמדה, בעלת משמעות כפולה), שני קטעי מידע מעולם השיח העיוני ("זחל זנב סנונית", ו"האם זחל, גולם ופרפר הם אותו דבר?"), שיר – סיפור מעולם השיח הספרותי ("גלגולו של מעיל" / קדיה מולודובסקי), שני טקסטים מעולם השיח התקשורתי (תקשורת המונים) – פרסומת ליריד וכתבה עיתונאית ("החתולה שאיבדה את הראש") ופסוקים מן המקרא, המופיעים תחת הכותרת "מן המקורות".

2. **מיזוג בין התוכן לצורה.** במיזוג זה משרתים התוכן והצורה זה את זה תוך חשיפה לצירים מארגנים שונים במגוון הרחב של הסוגות. השפה מארגנת את הנסיבות, ואילו הצורה משרתת את הפונקציה. כך, למשל, בסיפור "הכריש" (בחלק השני, עמ'): הסיפור מאורגן באמצעות המילים, המביעות את תמונת המצב כאילו צולמה במצלמה – גם אם אין לסיפור איורים מלווים. לדוגמה: הסיפור פותח במילים הקשורות בתיאור הרקע – מזג אוויר חם: "מים", "קריר", "חום"; ממשיך במילים הקשורות ב"סכנה": "צעקו", "נבהלנו", "הצילו"; ממשיך במילים העוסקות במבצע ה"הצלה": "תותח", "ירה", "עשן"; ואחרי האירוע שורר שקט, המתבטא במילים "שמחים, חזרנו לספינה". צורות אחרות, המשרתות את התוכן, מוגשות בגרפים, בטבלאות ועוד. המיזוג בין תוכן לצורה בסיפורים, בקטעי מידע ובסוגות אחרות, כמו מכתבים, פרסומת, שלטים, הוא דרך מצוינת ללמד את התלמידים לזכור את התוכן כפי שתרשימי זרימה עושים זאת.

3. **מיזוג בין המבנים הלשוניים המאפיינים את התוכן תוך הדגשת תכונותיו.** בכל אחת מן השפות שילמדו יבינו התלמידים מה הם האמצעים הלשוניים המגוונים המשרתים אותם בתוכן המסוים שיפגשו. לדוגמה: המאפיינים הלשוניים בפרסומת הם שימוש בצורת הציווי, במשחקי מילים, בתארים וכדומה.

4. **מיזוג בין אמצעים חזותיים לתוכן.** אלה מביעים מסרים, המעודדים דיון והבנה ביקורתית, ומהווים הזדמנות לכל תלמיד להשתתף בשיח. האיור מאפשר פרשנות רחבה יותר והבלטה.

5. **מיזוג בין מרכיבי הטקסט.** מיזוג בין הכותרת, מבנה המשפט, הפסקה, מילות קישור לבין רכיבי הלשון, רכיבי הצורה והתוכן. המרכיבים יילמדו בטקסטים השונים, ובכל פעם תתמקד המשימה ברכיב אחד כדי להבין את תרומתו למבנה הטקסט. לדוגמה: רכיב החלוקה לפסקאות בקטעי המידע "לוטרת הנהר" (חלק שני עמ'), העוסקים במאפייני הפסקה הפותחת, המפרטת והמסכמת. בקטע "התמנון התעלולן" (חלק שני עמ') אפשר למצוא חלוקה במודל של קריטריונים לפי מבנה גוף, מזון, מקום מחיה וכדומה; או דיון במילות הקישור ובתפקידן בחיבור בין החלקים של הטקסט.

מה מייחד את הספר?

הספר הוא ספר מפעיל: יש בו פעילויות, הנגזרות ממגוון הסוגות, המאפשרות לו להכיר מאפיינים חשובים של כל סוגה. התלמידים לומדים להתבונן בטקסטים השונים על מנת להבין את הטקסטים מעולמות השיח השונים ולהשתמש בידע על המאפיינים בכל ההזדמנויות האורייניות. בספר הראשון הושם הדגש בסיפור הנרטיבי; בספר זה הושם דגש רב יותר בקטעים מידעיים. הפעילויות מזמנות מגוון של התנסויות בקריאה, בכתיבה, בהאזנה ובדיבור.

- ◆ **הפעילויות בספר מיועדות להביא את הלומד ואת הלומדת לכלל מודעות לשונית ולהכרת התהליכים המטא-לשוניים והמטא-קוגניטיביים, המתרחשים במפגש עם מגוון טקסטים מעולמות השיח השונים.**
- ◆ **לספר זה צורפו תבחינים, הבודקים את המאפיינים של המבנה, התוכן והלשון בעולם השיח הנלמד, כמו: קטע מידע, שיר, סיפור-עם, משל, ידיעה בעיתון. מטרתם: לבדוק את המודעות לתהליכים המטא-לשוניים והמטא-קוגניטיביים בתום הפעילויות בעולמות השיח השונים.**
- ◆ **כל נושא תוכן והסוגות הרלוונטיות המתייחסות אליו מהווים יחידה אחת ויוחד להם צבע אחד בתוכן העניינים ובספר. כל סוגה ותת-סוגה רשומות בתחתית הדף. לדוגמה: "קטע מידע מעולם השיח העיוני" או "סיפור מעולם השיח הספרותי".**
- ◆ **לפני כל נושא משוחחות ביניהן בדרך כלל שתי דמויות (תולי וגמי). הן שואלות ומסבירות, מבהירות מונחים, מפרשות רגשות, מפשטות מושגים הקשורים לשיח הנלמד, ועוזרות לתלמיד להבין כיצד להתמקד במשימה כדי שהספר יתאים לאוכלוסייה מגוונת והטרוגנית. לדוגמה: תולי שואלת מהו עלילון, וגמי עונה לה ומפרט את מאפייני העלילון. גמי שואל כיצד כותבים מכתב רשמי, ותולי עונה לו ומסבירה לו את התהליכים.**
- ◆ **הפעילויות עוסקות בתוכן הגלוי ובתוכן הסמוי של עולמות השיח המגוונים:**
- ◆ **1. המשימות העוסקות בפרטי התוכן נועדו להכרת הטקסט; 2. המשימות העוסקות ברמת הפרשנות וברמת המשמעות נועדו להבנת הטקסט; 3. המשימות העוסקות בנקיטת עמדה, בהבעת דעה, בבקרה וברפלקסיה נועדו להיות מעל הטקסט ולהעניק חוויה אסתטית. ויש פעילויות העוסקות בארגון של מבנה הטקסט. כל פעילות מסוג זה תצוין בתחתית הדף כמשימה של "על מה שבתוכן" או "על מה שבמבנה".**
- ◆ **הפעילויות עוסקות בכתיבה שעניינה תשובות על שאלות בעקבות סוגה כמו: כתיבת פרסומת, כתיבת מכתב וכדומה. אחד המאפיינים המרכזיים של האוריינות הלשונית הוא היכולת להפיק טקסטים מגוונים ההולמים מטרות שונות. הספרים שמו להם למטרה לעסוק בכתיבת שחזור לטקסט, בשימוש נכון במבנים הדקדוקיים וכדומה. אחד מתוצרי הכתיבה, הנפוצים בבית-הספר בסיטואציה של למידה, הוא השחזור. "השחזור כקונסטרוקציה (לא מילה במילה) הינו תהליך של הבניה, המשקף את הפרשנות המתהווה אצל הקורא/המאזין במהלך המפגש שלו עם הטקסט" (ברונר, 2000). הכתיבה נותנת ביטוי קבוע למסר השפתי. היא משמשת אמצעי לשימור הידע ולהעברתו, לשחזור התנסות ולשכנוע אחרים.**
- ◆ **בסוף הספר מצורפים שני דפי משוב, המאפשרים את בדיקת השחזור שנכתב. הבדיקה תיעשה בהוראה גלויה ותבדוק את הרצף, השפה, הפיסוק ואת ההבנה בסיפור.**
- ◆ **הפעילויות עוסקות במשימות של כתיבה, דמיון ויזמה. יש חשיבות רבה לעידוד היצירה בעולם הבדיה, למתן ביטוי לדמיון ולפנטזיה וכדומה. תחום זה מרוכז בעיקר תחת הכותרת עולמות שיח אפשריים. בתחתית הדף יצוין העיסוק הנ"ל כמשימה של "על מה שבדמיון". חשוב לציין שהילדים ישמיעו בכיתה את הרעיונות שלהם ויקשיבו לדברי חברים.**
- ◆ **המשימות עוסקות בפעילויות בלשון הנגזרות מן התכנים, תחת כותרת אחידה הנקראת "לשון בה כל". הפעילויות מסומנות ברצף ספרתי, ובתחתית העמוד יצוין שהעיסוק הינו "על מה שבלשון".**
- ◆ **הקריאה והכתיבה הן תהליכים המשלימים זה את זה: הקריאה מתעללת את רעיונותיהם של הקוראים באמצעות הטקסט של המחבר המחברת, ואילו הכתיבה מאלצת את הכותב לשלוט בתהליך ומובילה אותו לבנות משמעות. בתהליכים אלה משתמשים בסוגי ידע שונים: של מערכות הלשון, של העולם,**

של סיטואציות קומוניקטיביות ושל סוגי טקסטים שונים. בשלבים הראשונים של תהליך הכתיבה פונים הכותבים אל הקריאה, כדי ללמוד על דרך ההבניה של הטקסט, על תוכנו ועל מאפייני הלשון והשיח שלו. "קריאה וכתובה" מרובות של טקסטים מסוגים שונים מרחיבות את עולמות השיח של הקוראים והכותבים" (מתוך תכנית הלימודים תשס"ג).

◆ תפקיד המורה למפות את תלמידי הכיתה על פי התוצרים שהפיקו ולייצר קבוצות עבודה בהתאם לצרכים: תלמידים, המתפקדים באופן עצמאי לאחר הדיון במליאה, יעבדו לבד; ואלה, המצריכים תיווך חלקי או זקוקים לתיווך מלא, יעזרו במורה בהתאם לצרכים לאורך כל הפעילויות. במהלך הפעילויות יש צורך בהתערבות מורה, במעקב וגם בהערכה. כל הפעילויות ייעשו בתיווך המורה: הוא יהיה המגשר בין התלמיד לבין פעילויות ההוראה.

מילון מושגים למורה

המילון מסודר לפי סדר האלף-בית, ובתוך כל קטגוריה יש תת-קטגוריות של אותו תחום.

אנומטופיאה: מילה שצלילה מזכיר צליל בטבע או במציאות: צפצוף, שריקה, קוקוריקו, הבהב.

איור: יצירה חזותית (ציורים, תצלומים ועוד) המופיעה בהקשר של טקסט. ההגדרה כוללת גם יצירה, שבמקור הייתה ציור עצמאי ששולבה בטקסט, ושעשויה להפוך לאיור מעצם שילובה במערך סמיוטי הכולל תמונה וטקסט.

כתב: מערכת סימנים הרושמת את השפה.

אהו"י: אותיות עבריות, המסמנות גם עיצורים וגם תנועות. לדוגמה: במילה ורוד מסמנת ה' הראשונה עיצור, והשנייה מסמנת תנועה.

אותיות: סימני כתב המסמנים בעיקר עיצורים.

סימני ניקוד: סימני כתב המסמנים בעיקר תנועות.

סימני פיסוק: סימני כתב (פסיק, נקודה, מירכאות, סימן שאלה, נקודתיים, סימן הפתעה וכדומה). לשון ציורית: לשון שאינה מעבירה רק מידע, אלא גם משתמשת בשפה כאמצעי אמנותי.

מטפורות: ייחוס תכונותיו של אובייקט אחד לאובייקט אחר. לדוגמה: הילד הזה הוא נמר, הילדה הזאת היא פרח. אפשר לעשות במטפורה שימוש כבאמצעי רטורי.

מגדר: מונח המתייחס לתכונות ולתפקידים על-פי המינים. המונח מעמיד במרכז הדיון את ההוויה ואת החוויה של הזהות המינית.

מורפולוגיה: 1. מבנה המילים בשפה, הרכיבים הלשוניים המרכיבים אותן והדרכים שבהן הן מצטרפות זו לזו; 2. המשמעות והצורה של הרכיבים הפנימיים של המילה (תורת הצורות).

בניין: צורן חשוב בעברית; סוג של תבנית (ראו להלן), המוסיף תנועות ומוספיות לשורש והמאפשר לו ליצור פועל. לבניינים משמעויות שונות. לדוגמה: גרימה – מי שמכתוב גורם למישהו אחר לכתוב. כך, למשל, בניין הפעיל, המסייע ביצירת פעלים גורמים, כמו: הכתיב, הדליק.

הלחמים: מיזוג של שתי מילים למילה אחת. לדוגמה: תִּיָּדֵק (חי + דֵק); מחזמר (מחזה + זמר).

הקטנה: מבנים המסמנים הקטנה, המעטה או שם חיבה. לדוגמה: כלב – כלבלב; משקל קטלטל; או כלבון – הסופית-ון.

כינויים חבורים: לעתים מתחברים כינויי גוף למילים ויוצרים צורות חבורות. למשל: על +אני=עלי; את+אתה = אותך. כך אפשר להביע שני רעיונות במילה אחת. דוגמאות נוספות: משאלותייך=המשאלות שלך (של את); ארמונה=הארמון שלה (של היא); ראיתך=ראיתי אותך (את אתה); להצילני=להציל אותי (את אני).

משקל: סוג של תבנית (ראו להלן), המוסיף תנועות ומוספיות לשורש והמאפשר לו ליצור שם או תואר. צורן חשוב בעברית. לדוגמה: משקל מקטל המסייע ביצירת שמות עצם, כמו: מכתב, משרד. למשקלים משמעויות רבות. לדוגמה: בעלי מקצוע (נגר/ית, טבח/ית), צבעים (ראו להלן משקל קטל, היוצר שמות צבעים רבים, כגון פֶחַל, צָהָב, יָרֵק).

סופית: סיומת; צורן בסוף המילה, שיש לו משמעויות שונות: נקבה, רבים, הקטנה, שם מופשט, בעל מקצוע וכדומה (Xה, Xים, Xן).

צורן (מורפמה): רכיב של מילה, כלומר חלק מן המילה שהוא בעל משמעויות ותפקיד – לדוגמה: שורש, משקל, סופית.

שורש: הצורן החשוב ביותר בעברית; בדרך כלל שלושה (לפעמים ארבעה) עיצורים (בדיבור) או שלוש (לפעמים ארבע) אותיות (בכתב), הנושאים את עיקר משמעותה של המילה. לדוגמה: השורש ש.ל.מ. השורש הוא מכשיר חשוב ביצירת משפחת מילים. שלום, שילם, השלים, השתלם, השלמה, שלמות, תשלום – כולם גזורים משורש זה.

תבנית: שם מכליל לבניינים ולמשקלים.

מטא-קוגניציה: חשיבה על החשיבה, כלומר היכולת להתבונן "מבחוץ" בהליכי החשיבה של עצמנו. זוהי יכולת רפלקטיבית: תוכן הידע ההכרתי נעשה מטרת החשיבה ההכרתית, וכך אפשר לעבוד עליו ולשנותו.

מטא-לשון: סוג של פעילות מטא-קוגניטיבית ייחודית ללשון. התייחסות ללשון כאל תחום ידע נפרד מאתנו, אף-על-פי שהוא משרת אותנו מבחינת התוכן והשימוש. המטא-לשון היא חשיבה על הלשון, ייצוג של תהליכים לשוניים, עיסוק אנליטי בלשון וברכיביה למטרת למידה.

מילון: אוצר המילים; המילים השונות בשפה ומשמעויותיהן.

מבנה סמיכות: שילוב של שני שמות עצם סמוכים זה לזה, המהווים ביטוי אחד. לדוגמה: פרות-יער, קנה-סוף, בית-ספר, אנשי-הכפר, עכבר-העיר.

מילים נרדפות: מילים שמשמעותן זהה או דומה מאוד. לדוגמה: ירח ולבנה, עץ ואילן, חשב והרהר.

מצמדים או צירופי מילים: "מילה" המורכבת משתי מילים (או יותר). לדוגמה: עושה-נפלאות, קרן-זווית, רודף-בצע, פגע-וברח.

משפחת מילים: קבוצה של מילים, הקשורות יחד בדרך כלל באמצעות השורש. לדוגמה: שָׁלַם, שלום, שילומים, השתלם, השתלמות, השלים, השלמה, תשלום... כולן מן השורש ש.ל.מ. במשקלים ובבניינים שונים.

פונולוגיה (תורת ההגה): המערך הצלילי של השפה העוסק בצלילי השפה, בדרך שבה הם מתחברים יחד, בהנגנה, בהטעמה, בטון ובעוצמת הקול (פרוזודיה – ראו להלן). בפעילות מטא-פונולוגית מכוונת הילד מתבקש שלא להתייחס למשמעות השפה, אלא להתמקד בצלילים שלה.

הברות: ההברה היא שילוב של עיצור ותנועה (לפחות), לדוגמה ba. יש הברות מורכבות יותר, כמו kfar.

הגה (פונמה): היחידה הקטנה ביותר בשפה, יחידה פונולוגית בודדת ומופשטת, כמו b או a.

עיצורים: סוג של הגאים/פונמות, שבהם האוויר נעצר לחלוטין או נעצר חלקית.

לדוגמה: f, p, n או g.

תנועות: סוג של הגאים/פונמות, שבהם האוויר אינו נעצר אלא נע, לדוגמה i, e, o.

חריזה: דמיון פונולוגי בין סופי המילים, לדוגמה: המילה **חולות** מתחרזת במילה **לילות**.

פרוזודיה (הנגנה): התכונות הפונולוגיות היוצרות את ה"מנגינה" של השפה – הקצב, ההטעמה, גובה הטון, העצמה.

פתגמים: אמירות שאנו זוכרים בעל־פה (בדרך כלל משפט שלם), שיש להן ערך תרבותי ותקשורתי, לדוגמה: "לא כל הנוצץ זהב הוא".

פועל: מילה המייצגת פעולה, מצב או תכונה. לדוגמה: קילף, ידע.

זמן: זמן דקדוקי; הטיית הפועל בעבר, בהווה ובעתיד.

שם המספר: המספרים בעברית מתאימים במין לשם העצם שהם מתארים. לדוגמה: שלוש בנות, שלושה בנים.

מספר סודר: מספרים המציינים מקום בסדרה: ראשון, שני, שלישי, רביעי וכדומה.

שם עצם: מילה המייצגת חפץ דומם, אדם וחייה, מושג ורעיון. לדוגמה: עכבר, מצפן שטות.

חי/דומם: חלוקה מקובלת של שמות עצם לשמות המסמנים יצורים חיים – בייחוד בני־אדם – לעומת חפצים דוממים. מנהל הוא חי, ואילו עט הוא דומם.

כינוי גוף: מילה דקדוקית המחליפה צירוף שלם, כמו הוא, היא, את, הן.

כינויים דאיקטיים: אני, אתה, את – כינויים המציינים את תפקידנו בשיחה. לדוגמה: אני – מדבר/ת; אתה, את – נוכח, נוכחת.

מין: זכר ונקבה; שני המינים שרוב המילים בשפה העברית נטויות לפיהם.

מספר: יחיד ורבים (וגם זוגי); הטיית המילה במספר יחיד, במספר רבים ובמספר זוגי. פעולת ההטיה ברבים קרויה **ריבוי**. למשל: שנה (יחיד), שנתיים (זוגי), שנים (ריבוי).

ריבוי הפוך או לא סדיר: שמות עצם מסוימים בעברית מקבלים סיומת נקבה – אף שהם בזכר (גג=גגות); או סיומת זכר – אף שהם בנקבה (שנה=שנים).

שמות גזרי פועל/תואר: שמות מופשטים, שמקורם בפעלים או בתארים. לדוגמה: רב – ריב, הכתיב – הכתבה, יפה – יופי, מהיר – מהירות.

שמות מופשטים: סוג של שמות עצם הנתפסים רק במחשבה. לדוגמה: חיפוש, כוח, זמן. רבים מן השמות המופשטים מציינים תכונות (ביישנות, חֻכְמָה), מצבים (יציבות, היעדרות) או רגשות (חרטה, שנאה).

תארים גזורי שם: תארים בסופית – י', הגזורים בדרך כלל משמות. לדוגמה: כלל – כללי, דת – דתי.

תואר (שם תואר): מילה המתארת שם עצם והמייצגת תכונה או מצב שלו. לדוגמה: יפה, מדיני.

תואר תוצאתי: תואר המתאר תוצאה של פעולה; בדרך כלל סביל. לדוגמה: כתוב, מגוהץ, מוחבא.

רמזי תוכן: אלה עשויים להיות איור מלווה, הבנת המבנה של הסיפור, איורים על הכריכה וקריאת כמה שורות הפותחות את הסיפור. רמזי התוכן מעוררים חשיבה על התוכן ועוזרים לתהליך את הידע.

שיח: יחידת שפה גדולה בעלת מבנה פנימי; טקסט שלם (בעל־פה או בכתב) וגם שיחה או דיאלוג.

אזכורים (רפרוז): מילים המתייחסות אל המשתתפים בשיח ומאזכרות אותם בדרכים שונות. לדוגמה: כינויי הגוף כמו אתה, הן, והכינויים הרומזים כמו הזה.

נרטיב (שיח הסיפור): סוגה נפוצה המופרת היטב לילדים. בנרטיב יש דמויות החוות סדרת אירועים, והוא מספר את השתלשלות האירועים שקרו לדמויות בהקשר של מקום, זמן ונסיבות נלוות. קיימות תת-סוגות שונות ומגוונות של הנרטיב, כמו סיפור אישי, סיפור בדיה דמיוני וכדומה.

מבנה ה-quest: "סיפור חיפוש"; סוג נרטיב האופייני בעיקר לסיפורי ילדים. מחפשים בו אחר אחת הדמויות, או שהיא מחפשת דמות אחרת או חפץ מסוים.

מבנה מעגלי: מאפיין של סיפורי-העם. הוא מתחיל בנקודת התחלה וחוזר אליה. המבנה מתבטא לא רק בתרשים מעגל חיצוני, אלא גם במבנה הפנימי, החוזר על עצמו באותו אופן בכל אחד מחלקי הסיפור.

מבנה מצטבר (מבנה צביר): מאפיין סוג של נרטיב; מצטרפים בו משתתפים לאורך ציר הסיפור עד לנקודת השיא, שבה מתחוללת תפנית המביאה לסיום הסיפור.

משלב: רמת לשון גבוהה או נמוכה, המכתיבה את ההקשר התקשורתי והיחסים בין בני השיח.

סוגה: סוג של טקסט בעל מטרה תקשורתית וחברתית מוגדרת ובעל מאפיינים לשוניים ספציפיים. סוגות טקסט הן, לדוגמה, הנרטיב (שיח הסיפור), הטקסט האקספוזיטורי (עיוני), שיר, נאום, מודעה, צ'ט וכדומה. קיימות סוגות טקסט רבות ושונות.

שפה דבורה ושפה כתובה: אופנות השפה – הדרך שבה מפיקים אותה – משפיעה על אופייה. השפה שאנו מדברים מכונה "השפה הדבורה", והשפה שאנו כותבים מכונה "השפה הכתובה". השפה הדבורה שונה באופייה מהשפה הכתובה, ויש להכיר את שתיהן.

שפה נוסחאית: ניסוחים שאינם מופקים על־ידי הדובר או הכותב; מקורם באמירות שנלמדו בעל־פה, כמו פתגמים, ניבים, שירה או דקלום. אמירות אלה מתאפיינות בנוסחאות כמו חריזה, מקצב וכדומה. במבנים תחביריים מסוימים עשויה פתיחה בסיפור ילדים להיות, למשל, "הִיא הָיָה"; והסיום עשוי להיות "חיו באושר ועושר".

תחביר: תחום הדעת העוסק בדרך שבה מתחברות המילים בשפה לצירופים ולמשפטים. לדוגמה: נושא, נושא ומושא הם מושגים תחביריים.

דיבור ישיר ודיבור עקיף: מסירת מידע על־ידי דיווח. בדיבור ישיר מצטטים את הדברים כפי שנאמרו. לדוגמה: המורה קרא: "עכשיו נעבור לבניין השני". בדיבור עקיף מדווחים בעקיפין. לדוגמה: המורה הציעה לעבור לבניין השני. דיבור ישיר רווח בדיבור.

היפוך נושא-פועל: דרך מקובלת להעלאת המשלב בעברית; נפוצה מאוד בסיפורים. לדוגמה: אמש יצאה כיפה אדומה לשדה.

מודליות: הבעת דעתו של הדובר או של הכותב על הנאמר: אזהרה, הבעת כוונות, פקודה, בקשה, הצעה, אישור, איסור, משאלה וכדומה. המודליות יוצרת עולמות אפשריים.

נושא סתמי: מבנה תחבירי שבו אין הנושא מציין ישות מסוימת, אלא מכליל. בדרך כלל אין משפט כזה מכיל נושא מפורש, והפועל ברבים, לרוב בהווה. לדוגמה "את חג הסוכות חוגגים בסוכה".

סדר המילים: המשפטים נאמרים בסדר המילים שמכתיב התחביר, והוא עשוי להשתנות בהתאם לאופנות (דיבור או כתיבה), לסוגה ולדוגמה.

תנאי: מבנה המביע תלות הדדית בין פעולות או בין מצבים.

תנאי קיים: תנאי המתייחס לעתיד: אם צד אחד יתקיים, יתקיים גם הצד האחר. לדוגמה: "אם תבוא הערב, אראה לך דברים מעניינים במחשב".

תנאי בטל: תנאי היפותטי, שאינו יכול להתקיים. לדוגמה: "לו ידעתי מה התשובה, הייתי אומרת לך". מבנה התנאי הזה הוא בצורת עבר.

ביבליוגרפיה

- וקסמן, ש', ודויד-בראלי, א' (2000). דברים שרואים משם לא רואים מכאן, הרחבת טווח פרשנות לטקסט ספרותי כפונקציה של התייחסות לאינטראקציה בין דימויים ויזואליים ומילוליים. *מחשבות כתובות*, 17 (עמ' 57-73).
- פלד, נ' (1996). פעילויות אורייניות בגיל הרך והצלחה בביה"ס. בתוך: נ' פלד (עורכת). *מדבור לכתובה* – *דרכים לאוריינות*, כרך ע' (עמ' 43-66). ירושלים: המכללה לחינוך ע"ש דוד ילין, הוצאת כרמל.
- פלד, נ' (1995). מאפייני השיח בכיתה, בתוך: *מחשבות כתובות* 10/11/12/13 מכללת בית ברל – מ"ל ומשרד החינוך, המנהל הפדגוגי, האגף לחינוך יסודי, המחלקה למיומנויות יסוד. צלרמאייר, מ' (תשנ"א). התבנית הסיפורית בהוראת טקסט מספרי לימוד. בתוך: *מלילות*, ירושלים וכפר סבא: מכללת בית-ברל ומשרד החינוך, המחלקה למיומנויות יסוד (עמ' 65-78).
- רביד, ד' (2005). מילון מושגים למורה. בתוך: *מדריך למורה לספר "מה מסתתר בסיפור ועוד"...* ספר שני, חלק ג'. תל-אביב: הוצאת יסוד.
- שן, י', וברמן, ר' (1997). מהאירוע הבודד למבנה הפעולה: שלבים בהתפתחות הנרטיבית. בתוך: י' שימרון (עורך). *מחקרים בפסיכולוגיה של הלשון בישראל: רכישת לשון, קריאה וכתובה*. ירושלים: מגנס.
- תכנית הלימודים בחינוך לשוני (תשס"ג). עברית – שפה ספרות ותרבות לביה"ס היסודי ממלכתי וממלכתי דתי. ירושלים: משרד החינוך.
- Berman, R. A. & D. I. Slobin (1994). *Relating events in narrative: A crosslinguistic developmental study*. Hillsdale: Erlbaum.
- Bruner, J. (2000). Narrative distancing: A foundation of literacy. In J. Bruckmeier, M. Wang & D. R Olson (eds.) *Literacy, narrative and culture*. Richmond, Surrey: Curzon Press (pp. 86-93).

- הסדרה "מה מסתתר בסיפור ועוד..." כוללת שלושה ספרים.
 לפניכם ספר ג' הכולל שני חלקים: 1 ו-2.
 בספר ג' שלושה נושאי תוכן:
 א. על גלגול, בלבול ופיזור (בחלק 1)
 ב. על מה שבמים (בחלקים 1 ו-2)
 ג. על תקשורת על אי הבנות ועל מה שביניהן (בחלק 2)

חלק 1:

א. נושא התוכן: על גלגול, בלבול ופיזור

מה מספרת הכותרת?

סיפור מחפש כותרת (עמ' 7-10)

הספר פותח בפעילויות המלמדות על סוגי כותרות שונות: כותרת עניינית-עובדתית, המרמזת על התוכן; כותרת מסקרנת או פיקנטית, שמטרתה לעורר סקרנות; כותרת דו-משמעית וכותרת רב-משמעית, שמטרתן לעורר ידע עולם קודם; וכותרת המביעה עמדה שמציגה את עמדת המחבר. פעמים כתובות הכותרות הפיקנטיות והדו-משמעיות בשפה נוסחאית – למשל: מבוססות על פתגמים, ניבים, אמרות, שירים וסרטים מפורסמים; ולעתים הן כתובות בשפה ציורית מטפורית. רוב הכותרות בספרי הלימוד הן עובדתיות, ענייניות, ואולם בספרות ובעולם השיח העיוני והתקשורתי נוכל למצוא מגוון כותרות נוסחאיות או מטפוריות.

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

התלמידים –

- ◆ ילמדו להתאים כותרת לאירוע המתרחש בתמונה אגב שאילת שאלות.
- ◆ יתבוננו באיור ויחייסו למשתתפים באירוע, לפעולות שעושים המשתתפים ולתיאור הרגשות שלהם, ויענו על השאלות הנשאלות.
- ◆ יחברו כותרת רק לאחר שיענו על השאלות.
- ◆ יתבקשו להתייחס לחלק הוויזואלי של המתרחש בתמונה – לדוגמה: באילו צבעים צבוע האיור של הקרקס ומדוע?
- ◆ ישאלו שאלות כמו: מתי לאחרונה ביקרתם בקרקס או ראיתם קרקס בטלוויזיה? איך זה נראה שם? אילו קולות נשמעים בדרך כלל באירועים של קרקס?

ניתן להביא תמונות שונות של אירועים שונים ולבקש מהתלמידים לאתר את הדמויות הפועלות ואת הרגשות שעולים לנוכח פעילותם. חשוב להציג את הכותרות בכיתה ולהשוות בין הכותרות שהתלמידים הציעו. העיסוק בכותרת מהווה פעילות מטרימה להבנת הטקסט.

כותרת למודעות (עמ' 8-9)

הצעות לפעילויות

◆ בעמוד 6 יתאימו התלמידים כותרת למודעה המוסרת מידע על תוכן הטקסט: היא מסכמת את נושא האיור במספר מצומצם של מילים. התלמידים יקראו את המידע – לדוגמה: "אמא של צור שוזרת פרחים". הכותרת שחברה למידע זה מבוססת על שם של סרט: "חנות קטנה ומטריפה". זוהי דוגמה לשפה נוסחאית: הכותרת המבוססת על שם מוכר של סרט, נכתבה בשינוי קל: "חנות קטנה ומגניבה". כך תומך הידע הקודם בקשר בין הפרשנות למשפט לבין התוכן שהיא מייצגת. באותה מידה יכול הידע להפריע ולהטעות, ולכן כדאי להיעזר ברמזים המצוירים.

כותרת מסקרנת/פיקנטית (עמ' 10)

תפקיד הכותרת הפיקנטית לעורר סקרנות, לרמוז על כוונותיו של הכותב, ולהעלות חיוך על שפתינו באמצעות משחקי מילים ופתגמים – לדוגמה: "חתול בשק", "פרסים מדליקים".

הצעות לפעילויות

התלמידים –

◆ ינסו להגדיר את המושג **פיקנטי**. מומלץ להדגים את המושג המופשט באמצעות תחום מוחשי כגון המזון (פלפל חריף, שום). לכן כדאי להביא לכיתה סוגי מאכלים מתובלים ופיקנטיים, ולבדוק את הטעמים הנותנים את הטעם הפיקנטי למאכלים. לאחר שיובהר המושג ברמה הליטרלית, נוכל להשאילו לדימוי.

◆ יאתרו בספרי הלימוד או בעיתוני ילדים שיביאו לכיתה שתי כותרות: האחת עניינית והאחרת פיקנטית.

◆ יכתבו מהו הרעיון, שעליו מרמזת הכותרת העניינית, ולמה מתכוונת הכותרת המסקרנת/הפיקנטית: האם היא מנוסחת בשפה נוסחאית? מדוע לאחר שקוראים כותרת רוצים להמשיך לקרוא? וכו'.

קטע מידע מעולם השיח העיוני:

"זחל זנב סנונית נמרי" / משה שרגל (עמ' 11-13)

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

◆ התלמידים ילמדו כיצד מייצגת הכותרת העניינית המורכבת הזאת את קטע המידע. כן ינסו להבין מה מסקרן אותם, ומדוע המשיכו לקרוא את הקטע.

◆ רצוי שהתלמידים ימשיכו ויקראו את הקטע, וכך יקבלו את כל התשובות המסבירות את הכותרת.

◆ מומלץ לשאול את התלמידים לפני קריאת הטקסט:

1. מהו זחל? מי הם החרקים הנקראים "בעלי גלגול"?

2. מי הוא "זחל זנב סנונית נמרי"? כדאי להביא תצלום של סנונית ולהשוות את התצלומים של הזחל לזנב סנונית וכן להשוות את עיני הנמר של הזחל לעיני הנמר האמיתי. חשוב ללמד את התלמידים להתייחס גם למילים וגם להיבט התומך הוויזואלי בתוכן הכתוב.
3. התלמידים יסבירו את הקשר בין הכותרת לתוכן: האם היא עניינית? האם היא משקפת את העובדות הכתובות בקטע?

קטע מידע מעולם השיח העיוני:

"האם זחל, גולם ופרפר הם אותו דבר" / מיכל מוטר (עמ' 14-15)

- ◆ התלמידים יקראו את המידע על הזחל בטקסט "האם זחל, גולם ופרפר הם אותו דבר?" ויכתבו את שלבי הגלגול. התלמידים ירחיבו את הידע ויבינו שזחל, גולם ופרפר הם אותו יצור, כפי שסבא או סבתא היו תינוקות, ילדים, נערים ונערות, בוגרים, הורים – ועכשיו הם מבוגרים, אבל הם אותו אדם.
- ◆ התלמידים יביאו תמונות של הוריהם כתינוקות, כילדים וכבוגרים, כדי לראות את שלבי ההתפתחות של האדם ואת השינויים שחלים בו. התצלומים כאן תומכים בהבנת המסר הכתוב ומסבירים את שלבי ההתפתחות והגלגול.
- ◆ התלמידים יציגו את אחד מבני המשפחה לפי רצף הגדילה שלו.

שיר מעולם השיח הספרותי:

"לסבא מתנה" / נתן יהונתן (עמ' 16)

- ◆ התלמידים יקראו את השיר "לסבא מתנה" מאת נתן יהונתן. השיר מתאים לתכנים העוסקים בשלבי הגדילה ושייך לסיפורים שצורפו לספר ומופיעים תחת הכותרת "קריאה להנאה".

הצעות לפעילויות לשוניות

לפעילויות הלשוניות בספר ניתן שם כללי: "לשון בה כל" והפעילויות סומנו במספרים. לדוגמה:

1. שמות עצם
 - ◆ התלמידים יבחינו בין שמות עצם מוחשיים לשמות עצם מופשטים.
2. תארים מתארים
 - ◆ התלמידים יזהו את התארים בטקסט.
 - ◆ התלמידים יתאימו את התארים לשמות העצם ויכתבו במחברת.
 - ◆ כדאי לחזור ולהבהיר מה תפקידו של התואר ולתת דוגמאות לשימוש בתארים מהסביבה הקרובה. אפשר להיעזר בתצלומים של עצמים מן הסביבה הקרובה ולהוסיף להם תואר.

◆ בצד הפעילויות הלשוניות נמצא תמיד את גמי ותולי, המבהירים את מונחי הלשון והחוקים שיש לדעת. הם מסבירים ששם התואר חייב להתאים במין (זכר/נקבה) ובמספר (יחיד/רבים) לשם העצם שהוא מתאר, וכן להתאים מבחינת משמעות וצורה.

סיפור-שיר, מעולם השיח הספרותי:

"גלגוליו של מעיל" / קדיה מולודובסקי (עמ' 17-26)

גלגולו של מעיל הוא שיר-סיפור על מעשה מציאותי. לדמויות יש שמות ו"הדמות" המרכזית בסיפור היא המעיל המתגלגל מילד לילד ומשתנה בצורתו. העלילה בנויה מאפיזודות; כל אפיזודה מחזקת את זו שהייתה לפניה והמצבים בכל אפיזודה יוצרים תחושת הצטברות עד לשיא. השיר כתוב בהומור, העלילה מחורזת וכתובה במקצב ברור ומהיר. תבניות לשון חוזרות על עצמן וסימני שאלה וסימני קריאה רבים יוצרים תחושת פעילות מרובה התורמת לאווירת מהומה ולחיוך.

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

◆ מומלצת קריאה ראשונה של המורה; אפשר לפתוח גם בקריאה של התלמידים. הכול על פי שיקוליו הדידקטיים של המורה.

התלמידים –

◆ יעסקו במבנה התוכן של תהליכי הגלגול, בפרטי התוכן, בפרשנות ובמשמעות.

◆ ילמדו שהדמות הראשית יכולה להיות גם מעיל מאחר שהוא מופיע לאורך כל הסיפור.

◆ ידונו בכיתה על דברים שנוגעים לעצמם, כמו העברת בגדים זה לזה ומה מרגישים כשמקבלים בגד חדש ולובשים אותו.

◆ יעסקו בעולמות שיח אפשריים כדי לפתח את הדמיון ואת היוזמה.

◆ יספרו על הרעיונות שלהם ויקשיבו לדברי חברים.

◆ יבינו שמילים ממחישות מראות וקולות.

◆ רצוי לדון במסר "הסביבה הירוקה" ולציין את יתרון השימוש בחפצים מיד שנייה על פני רכישות חדשות.

סוגות נוספות – הפרסומת

מוצגת פרסומת עדכנית המציגה יריד שמטרתו מחזור וחיסכון באמצעות מכירת חפצים מיד שנייה.
– התלמידים

◆ יענו על שאלות שנועדו ללמד על מטרת הפרסומת ולהעמיק את תפיסת המבנה שלה – פעילות מטא-קוגניטיבית ומטא-לשונית.

◆ יכתבו פרסומת ליריד ויצגו אותה בכיתה.

◆ יקשיבו לפרסומת שכתבו חברים.

הצעות לפעילויות בלשון

התלמידים –

- ◆ יזהו את החריזה בשיר ויבינו את תרומתה לקצב, לדינמיות ולאווירה.
- ◆ יזהו את סימני הניקוד כחלק מהאמצעים המשפיעים על האווירה.
- ◆ יכירו משחקי לשון (שימוש בהכפלה) שנועדו להגביר את ההגזמה. לדוגמה: "צרה צרורה" – משמע צרה גדולה מאוד.

כותרת המביעה עמדה (עמ' 12)

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

התלמידים –

- ◆ יבינו כיצד באה לידי ביטוי הבעת דעה בכותרת "לא טוב לעשן". הנושא פתוח לביקורת, וחשוב לעודד את התלמידים להתייחס לשלטים המביעים עמדה ול"כוח" שיש לכותרת כזאת להשפיע על הציבור. מומלץ לשלב כותרות מהמרחב החברתי, כמו זו שבדוגמה, כדי לעורר דעות שהן לא רק בנושאים בית ספריים.
- ◆ יקראו את הכותרות ויכתבו מה הם משערים שהכותב רצה להביע, מה הוא חושב על הנושא, ומה הם משערים.
- ◆ יביאו מקראות שונות או ייכנסו לאינטרנט וימצאו כותרות המביעות דעה.

שיר מעולם השיח הספרותי:

"לא סובלת את השעון" / מירה מאיר (עמ' 27-30)

השיר עוסק בהבעת עמדה כלפי השעון.

התלמידים –

- ◆ יקראו את השיר.
- ◆ יעסקו במבנה, בתוכן, בפרטים, במשמעות ובפרשנות.
- ◆ יכירו עולמות שיח אפשריים ויעלו רעיונות למצבים דמיוניים.
- ◆ יכתבו את הרעיונות שלהם, ישמיעו אותם בכיתה ויקשיבו לחברים.
- ◆ יעסקו בסוגות נוספות – הוראות
- ◆ יסרטטו טבלה במחברת ויבנו את סדר היום של איילת ואת סדר יומם.

הצעות לפעילויות לשוניות

– התלמידים

- ◆ יזהו את הפעלים הרבים בשיר.
- ◆ יקראו את השיר "הצריך הזה" מאת יהונתן גפן (עמ' 31) וידונו בפעילויות שאינן קשורות לשעון. דהיינו, לא השעון הוא זה שגורם להם ולבצען: הצורך להסתפר או להכין שעורים, למשל.
- ◆ יקראו את הסיפור הקצר "איילת המפוזרת ואריק מפוזריק" מאת פוצ'ו (עמ' 48) – סיפור השייך לסוגה ההומוריסטית. התלמידים יספרו על מצבים שגרמו להם לבלבול
- ◆ יקראו את הסיפור "אולי תעשה משהו" מאת איטו אבירם (עמ' 32-35). המטרה: העשרה וקריאה בהנאה. התלמידים יספרו על תגובות ההורים לאופן ניצול שעות הפנאי שלהם.

כותרת המשתמעת לשתי פנים

- ◆ התלמידים יבינו איך משמעות כפולה של כותרת תורמת להבנת הטקסט.

ידיעה בעיתון מעולם השיח התקשורתי:

"איבדה את הראש" / דפנה ורדי (עמ' 36-38)

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

כדאי להציג את הכותרת, לשאול ולהעלות השערות: מה פירוש "איבדה את הראש"?

- ◆ התלמידים יקראו את הידיעה העיתונאית.
- ◆ התלמידים יבינו מדוע כותרת מסוג זה היא דור־משמעות.
- בדרך כלל התלמידים קוראים קודם כול ברמה הליטרלית ומתרשמים ממנה, ורק אחר כך מתייחסים למטפורה ומבינים את המשמעויות השונות שהיא מייצגת.
- ◆ כדי להשוות בין מה שחושבים המבוגרים על כותרת כזאת לבין מה שחושבים הילדים, אפשר לתת לתלמידים משימה לבית: לשאול מה חושבים ההורים ומה חושבים האחים הקטנים שלהם על הכותרת "איבדה את הראש", ולבדוק מה ההבדלים. ההנחה היא שהתפתחות קוגניטיבית וידע העולם הקודם אצל ילדים יביא לתשובה ברמה ליטרלית – ואילו ידע עולם קודם של המבוגר יביא לחשיבה ברמה מטפורית. חשוב להשוות בין נקודות המבט השונות ולציין את הצעותיהם של הילדים לכותרת לעומת אלה של המבוגרים.
- ◆ התלמידים יקראו את המשפטים המסומנים בטקסט ויבינו את המסר המרכזי של הידיעה. כך יוכלו להבין את משמעות הכותרת.
- ◆ התלמידים יקבלו כותרות שונות, יתאימו איור לכותרת ויפרשו אותה ברמה הליטרלית וברמה המטפורית.

סיפור-משל מעולם השיח הספרותי:

"השועל והכרם" / איזופוס (עמ' 39-41)

המשל "השועל והכרם" שייך לסיפור קצר הלקוח מעולם השיח הספרותי. מטרתו ללמד אותנו על תכונות של בני אדם ולהפיק לקחים לגבי ההתנהגות הרצויה. בדרך כלל מסופר המשל באמצעות בעלי חיים וחפצים דוממים המקבלים תכונות אנושיות. המשל בנוי משלושה חלקים: 1. סיפור על בעלי חיים או חפצים; 2. הנמשל – דרך ההתנהגות של הדמויות מתוארת התנהגותם של בני האדם; 3. לקח ומוסר השכל.

התלמידים –

◆ יקראו את הסיפור.

◆ יבינו כיצד השועל איבד את ראשו.

◆ ישוו בין הכתבה למשל: שניים "יצאו קירחים" – החתולה והשועל – יבינו את פרטי התוכן, את המשמעות ואת הפרשנות.

◆ יבדקו את מאפייני המשל וישפטו אם המשל קלאסי.

שיר-סיפור מעולם השיח הספרותי:

"המפוזר מכפר אז"ר" / לאה גולדברג (עמ' 42-47)

מומלץ לקרוא את הסיפור לתלמידים.

התלמידים –

◆ יכירו את המאפיינים של סיפור איגיון.

◆ יבינו את צורת הארגון של הסיפור: החלק, שסומן בסיפור כחלק ראשון, עוסק בבלבולי שפה, בפיזור ובבלבול בזמן ובמקומות; החלק השני עוסק בדרך לירושלים שלא הייתה.

◆ יתארו תחושות שלהם בשעת בלבול ופיזור נפש.

עד כאן עסקנו בנושאי גלגול, בלבול ופיזור ובה בעת טיפלנו בהרחבה במגוון הכותרות, בשימוש באיורים, בטקסטים מעולם השיח הספרותי, בכתבה מעולם תקשורת ההמונים, ובקטעי מידע מעולם השיח העיוני.

מן המקורות:

"ברכת יצחק" (עמ' 46)

ברכת יצחק מזמנת הארת היבט נוסף של הבלבול.

ב. נושא התוכן: על מה שבמים

הפרק משלב טקסטים מידעיים מעולם השיח העיוני, סיפורים ושירים מעולם השיח הספרותי וכן אגדות חז"ל ומקורות מן המקרא.

טקסט מידעי הוא שם כללי לכל הטקסטים, שמטרתם למסור לנו מידע על תופעות, על אירועים ועל תהליכים המתרחשים בעבר ובהווה (וחלקם צופים את העתיד). טקסטים אלה בנויים מפסקאות, המייצגות עובדות, דעות, נתונים ותהליכים, המתייחסים לנושא מסוים על פי כותרת הקטע. קטעי המידע מעולם השיח העיוני נועדו למידוע, לתיאור ולהסבר (ת"ל, עמ' 24 – 25).

◆ כדי ללמוד על רכיבי הטקסט המידעי ועל מאפייניו נעשה שימוש באמצעי הבלטה שונים, כגון צבע, שאלות מכוונות, מיון מידע ואיסוף מידע. כל אלה נועדו לעזור לתלמידים להבחין במידע החדש, למצוא קשרים בין המידע החדש לפרטי המידע ולזהות את הקשרים הלוגיים בטקסט תוך זיהוי המבנים הלשוניים, המאפיינים את טקסט המידע שלהם.

קטע מידע מעולם השיח העיוני:

"דג פיקאסו" / משה שרגל (עמ' 51)

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

- ◆ התלמידים יקראו את קטע המידע המביע עמדה, ויבינו מדוע נקרא הדג "דג פיקאסו".
- ◆ כדאי להביא לשיעור ציורים מהתקופה הקוביסטית – המתאפיינת בשימוש בצורות הנדסיות ובמיקום איברים שאינם תואם את האנטומיה – ולהשוות אותם לדג, תוך הדגשה שהעין נמצאת באמצע גופו של הדג.

קטע מידע מעולם השיח העיוני:

"הצייר פיקאסו" / מייק ונציה (עמ' 52)

- ◆ מומלץ להיעזר בסדרה "פגישה ראשונה עם גדולי האמנים בעולם", כתב ואייר מייק ונציה. [שם: פיקאסו, שלושה נגנים (עמ' 23); אשה בוכייה (עמ' 31) ועוד].
- ◆ התלמידים יבינו מדוע נקרא הדג בשם "פיקאסו". רצוי לציין שפיקאסו צייר מדמינו את מה שחווה – ולא את מה שראה.
- ◆ התלמידים יקראו את המידע על פיקסו ויבינו מהי התקופה הקוביסטית ומה מאפיין אותה.
- ◆ התלמידים יתבוננו בפסל המוזר ויזהו את מקומם של העין והאף. התלמידים ישערו מדוע יצר הפסל פסלים מסוג זה ומה הרגיש.

סיפור עממי מעולם השיח הספרותי:

"הדייג ודג הזהב" (עמ' 53-62)

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

- ◆ התלמידים יקראו את הסיפור.
- ◆ תפקיד המורה להבליט מאפיינים כגון דמויות קוטביות, דמות המתווך בסיפור, את מאפייני הפתיחה ואת העובדה שאין ציון זמן ומקום, את השילוש ואת מוסר ההשכל.
- ◆ התלמידים יענו על השאלות ויבחינו בתכונות הבולטות של הדייג ושל אשתו.
- ◆ התלמידים יבחינו בהתפתחות ובאווירת הסערה המתפתחת.
- ◆ התלמידים יבחינו בדג השופט או המתווך בסיפור, לאחר שהוא מעמיד את הדייג ואשתו בניסיון. התלמידים ילמדו מה הדג רוצה ללמד אותנו מבחינה מוסרית וערכית ויבחינו את מוסר ההשכל ואת ההקשר לפתגמים הרלוונטיים.
- ◆ התלמידים יענו על השאלות בתרשים הזרימה ויעמדו על מבנה הסיפור.
- ◆ התלמידים ישחזרו את הסיפור ויבקרו אותו בעזרת דף המשוב המצורף בסוף הספר.
- ◆ עולמות שיח אפשריים – עולות כאן שאלות לגבי מצבים דמיוניים, למשל: מה היה קורה אילו סרב הדייג לאשתו?
- ◆ יתקיים דיון בכיתה על ענישה קולקטיבית. האם היא מוצדקת? הטיעון ייבדק על פי חוקי מבנה הטיעון וינהל על ידי המורה:
בפתיחה יוצג נושא הטיעון.
התלמידים יביעו דעה תומכת לרעיון או לנושא או מתנגדת להם, ינמקו, יסבירו וידגימו מן הסיפור.

הצעות לפעילויות לשוניות

- ◆ התלמידים יכירו את המאפיינים של המבנים הלשוניים בסיפור: ריבוי פעלים, כינויי גוף שמסתתרים ומילים עם סיומת שייכות שמאפיינים שפה כתובה.
- ◆ התלמידים יקראו להנאתם את המעשייה: "איזהו העשיר? – השמח בחלקו" (עמ' 63-65). המורה יקשר בין התכנים של שני הסיפורים וינחה את הילדים לחפש באמצעות תבחינים לבדיקת מאפייני הסיפור העממי אם יש בשני את הסיפורים את המאפיינים של התוכן המבנה.

קטע מידע מעולם השיח העיוני:

"השדים הקטנים" / עיבדה חיה דוידזון (עמ' 67)

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

– התלמידים

◆ יכתבו במחברת תעודת זהות לדג הפיִרְנָה.

◆ ימצאו תצלום של דג הפירנה באינטרנט או במקורות אחרים וידביקו אותו בתעודת הזהות.

◆ ישערו על מה יסופר בקטע על סמך הכותרת "השדים הקטנים". מאחר שהתלמידים ממלאים תעודת זהות לדג הפירנה, ייתכן שיקשרו בין הכותרת לדג. כדאי לשאול את התלמידים מה הקשר בין הכותרת – "השדים הקטנים" – לדג הפירנה, ואם היא מתאימה.

◆ ילמדו על צורת הארגון של הקטע. הקטע פותח במשפט המציג את העובדה: מידע על הדג. החלק המפרט מציג התנהגויות של הדג. החלק השלישי מסכם כיצד על הדייגים להתגונן מפני דגי הפירנה. בתוך מבנה זה נוכל לראות שבקטע קיים מידע מלא על מאפיינים קבועים, שניתן לארגנם דרך שאילת שאלות בטבלה, ולארגן את הידע לפי מבנה גוף, מזון, מקום מחיה וכדומה. כדאי לשאול את התלמידים איזה מידע הם לא קיבלו בקטע, ומה הם רוצים להוסיף. לדוגמה: לא כתוב כיצד הם מתרבים. רצוי שהתלמידים יחפשו במקורות מידע כיצד דגי הפירנה מתרבים וידווחו על כך בכיתה.

הצעות לפעילויות לשוניות

– התלמידים

◆ ילמדו את פירושי המילים מתוך המסיחים, כמו בעל מום, לסתות. חשוב להבהיר את המילים לפני קריאת הקטע.

◆ ילמדו מהם אזכורים ויבינו את תפקידם בטקסט. השימוש בכינויי גוף ורמז – כגון הם, הן, זה, הזו – באים במקום שימוש חוזר בשמות ובצירופים. התלמידים יתבקשו לדעת למי הכוונה בכל כינוי מאזכר בטקסט.

◆ יזהו את התארים בקטע המידע ויכתבו תואר לכל שם נתון. התלמידים יבחינו בין שם עצם לשם תואר. חשוב שיבינו את המושג תואר שמייחס תכונות לשמות (עצם) תוך התאמה של המין (זכר/נקבה) והמספר (יחיד/רבים). לדוגמה: שיניים חדות.

שיר מעולם השיח הספרותי:

"הנער שביקש לדוג לויתן" / דליה רביקוביץ (עמ' 71-73)

- ◆ התלמידים יקראו את השיר.
- ◆ התלמידים יבינו מדוע שולב השיר כאן ומהו ההקשר. חשוב לציין שהים הוא מקור לפרנסה, למשאלות ולהשראה. אפשר לפתח שיחה על השפעתו של הים עלינו וכיצד הוא יוצר השראה לחלומות.
- ◆ השיר מבחין בין מציאות לדמיון, פותח במציאות הקשה של הילד, כתוב בזמן הווה ומציג את התמונות המתארות את חייו של הנער. באמצע הבית השלישי מתחיל החלום, והשיר עובר לזמן עתיד. מה יקרה אם ידוג לויתן גדול, יתעשר ימכור בית, יקנה בית וכד'.
- ◆ חשוב לשוחח על הנבואה שמגשימה את עצמה, לתת לילדים להתבטא, לספר מה הם רוצים להיות כשיגדלו ואילו חלומות יש להם.

קטע מידע מעולם השיח העיוני:

"שושנת הים האדומה" (עמ' 74-77)

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

- ◆ בקטע המידע הזה ניתן לבדוק אם התלמידים הפנימו את המבנה של קטעי המידע הקודמים.
- ◆ התלמידים יבינו מה מטרתו של הקטע. הקטע עוסק בתיאור המראה והפעולות שמבצעת שושנת הים כדי להשיג טרף. על התלמידים לענות תשובה מלאה במחברת כאשר הם נשאלים מה תפקידו של המשפט. מתחת לקו מוצגות אפשרויות לתשובה. לדוגמה: תפקיד המשפט "לשושנת הים זרועות אדומות וארוכות..." לפתוח את הקטע ולהכריז על מה יסופר.
- ◆ התלמידים קוראים את המשפט הפותח ואת המשפט הסוג במטרה לאתר את תפקידם בקטע.
- ◆ ברוב קטעי המידע, שלהם מבנה דומה, ניתן לאתר את המידע המרכזי לאחר חיבור המידע שבמשפט הפותח ובמשפט המסכם. חשוב לציין: זוהי אסטרטגיה, המעודדת את סקרנות התלמידים לקרוא, מכיוון שהם מאתרים מיד את הרעיון המרכזי, ולכן ימשיכו ויקראו את הפירוט.
- ◆ התלמידים ילמדו שבקטע זה יש קשרים לוגיים של סיבה ותוצאה. לדוגמה: כשדג מתקרב לשושנת הים, התוצאה היא שהשושנה זורקת מחצית מהארס, וכדומה.

הצעות לפעילויות לשוניות

- אחד ממאפייני הטקסט המידעי הוא ריבוי תארים המתארים את הנושא. חשוב לציין לפני התלמידים את המאפיינים של קטע מידע.

- ◆ התלמידים יזהו את **התארים** בקטע "שושנת הים האדומה" ויכתבו תואר לכל שם עצם שמופיע בפעילות. לדוגמה: פְּתוּב שם העצם "זרועות". התלמידים יזהו כיצד הן מתוארות בקטע ויכתבו במחברת "זרועות ארוכות ואדומות".
- ◆ התלמידים יבינו מה משמעות המושג **כינוי**; שושנת הים מכונה **טורפת**.
- ◆ התלמידים ילמדו מה ההבדל בין **משלב גבוה למשלב נמוך**, באיזה הקשר תקשורתי משמש משלב גבוה, ובאיזה הקשר משמש משלב נמוך. חשוב לציין שגם אות אחת במילה יכולה לשנות משלב – למשל: במקום "שעולות" נאמר בשפה גבוהה "העולות". החלפת ש' ב־ה' יכולה לשנות את המשלב מנייטרלי לגבוה.
- ◆ התלמידים ילמדו שבקטע מידע מופיעים שמות עצם רבים.
- ◆ התלמידים יזהו את **שמות העצם** בקטע וירשמו אותם במחברת.
- ◆ התלמידים ימינו את שמות העצם לפי תחומים של חי ודומם.
- ◆ מאפיין נוסף הבולט בקטע זה הוא **מבנה הסמיכות**. מילים רבות כתובות בקטע מידע במבני סמיכות. התלמידים יחפשו את השמות המופיעים בקטע במבנה סמיכות ויכתבו אותם במחברת .
- ◆ איך מזהים מבנה סמיכות? גמי מסביר שאם אפשר להוסיף ה"א אחת לפני שם העצם והמשמעות אינה משתנה, זה מבנה סמיכות. למשל: שמות האנשים; אבל אם צריך להוסיף ה"א גם לפני השם הראשון וגם לפני השני, סימן שלא מדובר בסמיכות, למשל: השמות החשובים.

קטע מידע מעולם השיח העיוני:

"המדוזה" (עמ' 78)

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

- קטע המידע "המדוזה" מורכב ממידע על מבנה גופה והתנהגותה של המדוזה ומהסבר על טיפול בצריבה. הקטע מוסר מידע והסבר. צורת הארגון המתאימה לקטע זה היא איסוף מידע לפי נושאים.
- ◆ התלמידים ילמדו מה מטרתו של הקטע.
- ◆ התלמידים יאתרו את המשפטים בקטע, העונים על השאלות לגבי מבנה הגוף, הצורה, התנועה ודרכי ההתגוננות של המדוזה.
- ◆ התלמידים יסדרו את המידע במחברת בטבלה לפי הקריטריונים של מבנה, מזון וכו'.
- ◆ התלמידים יכתבו הוראות לטיפול בצריבה.
- ◆ קטע מידע הסברי: "**צורבת צורבת**" (עמ' 79)
- ◆ כדי להסביר מהו תא צורב, מוגש לתלמיד איור מפורט והסבר לפעולת תא צורב של מדוזה. חשוב ללמד את התלמידים כיצד לנתח סרטוט מפורט במילים.
- ◆ התלמידים יבחרו ביצורים אחרים בעלי ארס ויכתבו הסבר למנגנון הפעלת הארס בלוויית תצלום או איור מתאים.

קטע מידע מעולם השיח העיוני:

"מה מסתתר בנהר" (עמ' 80)

◆ בקטע "מה מסתתר בנהר" יכירו התלמידים את המושגים **כורים ומחצבים**. רצוי להרחיב את הידע שלהם על מחצבים אחרים ועל תפקידם של הכורים.

– התלמידים

◆ ילמדו את **משמעות הסופית X**, המשמשת אותנו רבות בשפה העברית: קרון – קרונית, פח – פחית וכו'.

◆ ישחקו במילים ויוסיפו X את באמצעות קלפים שיתבקשו להכין.

◆ יבינו מה מטרתו של הקטע המתאר פעולות עבודה.

◆ יתוודעו למכרות כמקור פרנסה וילמדו על העובדים בכריית היהלומים.

תבחינים לקטע מידע – כלים המאפיינים טקסטים ובוחנים אותם.

◆ התלמידים יבחנו את המאפיינים באמצעות שאלות ויבינו מהם המאפיינים הבולטים בקטע מידע מבחינת המבנה, התוכן והמבנים הלשוניים. באמצעות המאפיינים ניתן לבחון גם קטעי מידע ממקורות אחרים.

סיפור-אגדה מעולם השיח הספרותי:

"הפנינה היקרה" / אגדה הודית (עמ' 85-88)

הסיפור "הפנינה היקרה" הוא סיפור אגדת עם.

חשוב להפנות את תשומת לבם של הילדים לעובדות המאפיינות של אגדת עם. היא על זמנית ועל מקומית. למשתתפים אין שם והם נזכרים בכינויים "איש" ו"אדם חכם". התלמידים יבינו את המסר הערכי האומר שחכמה עדיפה על דאגה. מסר זה עשוי לשמש נקודת מוצא לדיון על המונחים עושר ואושר.

◆ כדאי לדון בכיתה על אוצרות תכשיטים וכיצד שומרים עליהם: מדוע חשוב לשמור עליהם, ומדוע מוטב לאיש שלא יכרע תחת הדאגות בשל אוצר שיש להגן עליו.

◆ התלמידים יפליגו בדמיונם ויציעו הצעות: מה אפשר היה להשיג תמורת הפנינה אילו נמכרה?

◆ מומלץ לקרוא סיפורים על אוצרות ועל הצרות שהם מביאים.

הצעות לפעילויות בלשון

◆ התלמידים יזהו את שמות העצם המוחשיים והמופשטים וימיינו אותם בטבלה.

מן המדרש

שולב קטע מן המדרש המדבר על חשיבות העבודה. בהמשך מובא סיפור קצר מעולם השיח הספרותי "אבנים טובות" (עמ' 89) (טולסטוי). הסיפור עוסק בהשוואה בין אבנים יקרות של איש עשיר שאוכלות את חסכוניותו לבין אבני ריחיים שערכן רב בזכות העובדה שהן מאכילות את איש הכפר ובני משפחתו. ♦ חשוב להעריך את עבודת הכפיים.

אגדת חז"ל:

"יציאת מצרים וקריעת ים סוף" / עיבדה תקווה שריג (עמ' 90-91)

התלמידים –

♦ יקראו את הסיפור.

♦ יקראו את הפסוקים בספר שמות, פרק יד (מופיעים בעמ' 92).

♦ ישוו את הסיפור למה שכתוב בתנ"ך.

♦ יגלו שלפי האגדה חשקו בני ישראל באוסף פנינים ואבנים יקרות שנמצא בעת שפל הים, ולא רצו לעזוב את המקום וללכת אחרי משה כי מצאו מקור פרנסה.

♦ יווכחו שהפנינים והאבנים היקרות לא מוזכרות בתנ"ך; זאת תוספת של האגדה.

♦ יבינו את המושג "בעל כורחם" (לשון).

שיר-פזמון מעולם השיח הספרותי:

"כחו-ים" / יהונתן גפן (עמ' 93)

אפשר להביא את התקליטור ולהשמיע את השיר המספר על צדף. נושא המים מדובר מאוד ומשמעותי לחיינו בעת האחרונה, ולכן שולבו כאן קטעים אקטואליים העוסקים בבעיית המים בישראל.

קטע מידע מעולם השיח העיוני:

"המים" / ויקיפדיה (עמ' 94)

♦ התלמידים יקראו ויבינו מדוע שתיית מים הכרחית.

♦ רצוי להביא לכיתה מידע המסביר את הסיבות לחשיבות השתייה. גוף האדם חייב להצטנן. קירור הגוף נעשה על ידי הזעה ונידוף הזעה, ולכן חייבים לשתות כל הזמן. המים מהווים 60% מגופו של האדם; אם אין מספיק מים, הגוף מתחמם יתר על המידה, נגרם נזק לתאים ונשקפת סכנת מוות. כדאי להסביר מהי התייבשות ואולי להזכיר סיפורים על ילדים שנשכחו במכונית סגורה והתחממו בפנים עד התייבשות או מוות.

קטע מידע מעולם השיח העיוני:

"השועל" (עמ' 95)

הקטע מטרים מידע על פעילותו של השועל כשהוא צמא וכיצד הוא מפוצץ צינורות השקיה. מן המידע עולה שבעלי חיים עושים הכול כדי לשתות ולשרוד.

סיפור-משל מעולם השיח הספרותי:

"השועל והתיש" / איזופוס (עמ' 96-110)

המשל "השועל והתיש" שייך לסיפור קצר הלקוח מעולם השיח הספרותי. מטרתו ללמד אותנו על תכונות של בני אדם ולגרום להפקת לקחים לגבי ההתנהגות הרצויה. בדרך כלל מסופר המשל באמצעות בעלי חיים וחפצים דוממים המקבלים תכונות אנושיות. המשל בנוי משלושה חלקים: 1. סיפור על בעלי חיים או חפצים; 2. הנמשל – התנהגותם של בני-האדם מתוארת דרך התנהגותן של הדמויות (בעלי חיים בד"כ); 3. לבסוף מופיע לקח ומוסר השכל.

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

◆ התלמידים יקראו את הסיפור-משל "השועל והתיש".

השועל מייצג את הרע ואילו התיש – את הטוב. השועל מצא דרך להערים על התיש וניצל אותו כדי לצאת מן הבאר.

◆ התלמידים ידונו בבעיה המוסרית והערכית: האם נכון להציל את עצמנו על חשבון מישהו אחר?

◆ התלמידים יתוודעו לכך שהצימאון למים הוא הגורם להתרחשות בסיפור. בגלל הצמא נופל השועל לבאר, אחריו התיש הצמא, ואין דרך לצאת.

◆ התלמידים יספרו על מקרים דומים שקרו להם, שבהם נוצלו בידי חברים ויצאו מפסידים, ויתאימו לכל מקרה פתגם מתאים, כמו "סוף מעשה – במחשבה תחילה".

◆ התלמידים יארגנו את הסיפור בתרשים זרימה וילמדו מהו מבנה הסיפור לפי חמש השאלות.

◆ כדי לא להתבלבל בין התפקידים בסיפור, ניתנה משימה לחיזוק הזיכרון באמצעות איורים (עמ'--): איור אחד מתאים למצב הקיים בסיפור, ואיור אחר אינו מתאים למצב בסיפור. התלמידים יזהו את הסיפור המתאים בעזרת האיורים המתאימים. לא ברור.

◆ התלמידים יארגנו את הקשרים הלוגיים שימצאו בסיפור באמצעות סיבה ותוצאה. התלמידים יעסקו בפעולות תחביר וישלימו משפט תוצאתי – למשל: "השועל היה צמא, ולכן נפל לבור".

◆ התלמידים ישחזרו את הסיפור ויבדקו את עצמם באמצעות דף המשוב שבסוף הספר. בכתיבת השחזור יש לשלב דו שיח כחלק ממבנה המשל.

◆ התלמידים יבינו שמוסר השכל הוא אחד מאפייני המשל. כדאי לדון במוסר ההשכל בכיתה ולהציע פתרונות אחרים ליציאה מן הבאר, כך שגם התיש וגם השועל יצאו.

הצעות לפעילויות לשוניות

- ◆ התלמידים יסמנו בקטע את **סימני הפיסוק** המתאימים.
- ◆ התלמידים ילמדו על מאפייני סימני הפיסוק במשל. לדוגמה: סיפור המשל מתאפיין בדיבור ישיר וסימני הפיסוק יהיו מירכאות (" ") ונקודתיים (:). אחרי הדובר.
- ◆ התלמידים ילמדו מה הם הסימנים, המאפיינים **דיבור ישיר** לעומת **דיבור עקיף**.
- ◆ התלמידים יזהו את המשפטים הכתובים בדיבור ישיר או בדיבור עקיף ויציינו באיזה דיבור הם: עקיף או ישיר.
- ◆ מאפיין נוסף בסיפור הוא **פעלים רבים**, המציינים מצבים של פעולות בסיפור. התלמידים ימיינו את הפעלים לפי גוף וכינויי גוף, ויבינו באיזה מבין החלקים בסיפור הפעלים מופיעים בגוף ראשון, שני, או שלישי.
- ◆ **פעלים בתנועה**. פעלים כמו "נפל" ו"טיפס" מציינים תנועה של משתתפים הנעים ממקום למקום. התלמידים יאתרו את הפעלים בתנועה ויצירו אותם.
- ◆ התלמידים יבחינו שרק במקום אחד בסיפור נאמר משפט ברבים: "שנוכל לצאת". הריבוי במילה "שנוכל" מהווה שיא בסיפור, ובו מפתה השועל את התיש להפוך לסולם. בעצם השימוש באמירה ברבים משתכנע התיש לשתף פעולה ולעזור לשועל לצאת.
- ◆ חשוב גם לציין שבניגוד למשלים, הכתובים בדו־שיח כמעט מלא, במשל זה כמעט שאין דו־שיח, אלא השועל מנהל את רוב השיח. הוא בעל התכונות השולטות והחזקות, והוא הדמות המחייכת וה"מסדרת" את השני.
- ◆ **כינויי גוף** הם חלק מצורות הלשון המאפיינות את הסיפור. התלמידים יאתרו את כינוי הגוף שמסתתר מאחורי הפעולה ויכתבו בטבלה מהו, באיזה גוף הוא ובאיזה זמן. למשל: התייעץ: מי התייעץ? – הוא, גוף שלישי /נסתר בזמן עבר.
- ◆ **האזכורים** מציינים את עושה הפעולה – גם בלי לציין את שמו המפורש. אלה מופיעים לרוב בצורת כינויי גוף, כמו אני, אתה, הוא, היא, אנחנו, אתם, אתן; וגם כינויי רמז, כמו זה והזאת. התלמידים יזהו את הפועל ואת המסתתר מאחוריו. למשל: במשפט "לא הצליח" נשאלת השאלה: מי "לא הצליח"? התשובה: הוא; הפועל "לא הצליח" מכוון לשועל.
- ◆ **משפחת השורש**. התלמידים יחזקו את השליטה במשפחת השורש. העיסוק בשורש ובמשפחות מילים מבהיר משמעויות של מילים בטקסט, מעשיר אוצר מילים ומחדד את הכתיב. התלמידים ישלימו במשפטים את המילים השייכות לשורש ח.ל.צ. כן ישלימו את המילים שממשפחת השורש ח.ל.ק. בקטע הקלוז.
- ◆ התלמידים יבדקו את הידע שלהם על **מאפייני המשל** בעזרת התבחינים: הם יענו על השאלות בהתאם לתוכן שיקראו, ויבדקו אם מצאו את המאפיינים שהכירו בסיפור המשל.

קטע מידע מעולם השיח העיוני:

"חיים כמקור חיים" / אתר "סבבה" (עמ' 111)

מקורות המים

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

- ◆ התלמידים ילמדו על תרבות מסורתית שמתקיימת עד היום במקומות שונים בעולם שבהם המים לא זורמים מהברז, אלא נשאבים מן הבאר. התלמידים ילמדו מהי באר מים מתוקים; חשוב לציין שמקור המים לבאר עשוי להיות מי תהום, מי מעיין, מי נהר או נחל או מי אגם קרוב.
- ◆ התלמידים יכירו את מקורות המים השונים בארץ ויבינו שהכנרת היא מקור מרכזי לשאיבה של המוביל הארצי לבתי ישראל.
- ◆ חשוב לציין את ניצול המים החלופיים ולהבין שאמנם התפלת מים היא פתרון אבל יש בצדה נזקים. מפעל ההתפלה גורם לזיהום אוויר בגלל צריכה רבה מאוד של אנרגיה. המפעל מחמם את העולם ומפחית את הסיכוי לירידת גשם. מכאן שיש חשיבות ליצירת הרגלים חדשים לצריכת מים חסכונית.
- ◆ מן המקורות: "שתה וגם גמליך אשקה" (עמ' 112)
- ◆ התלמידים יקראו את הפסוקים ואת דברי הפרשנות.
- ◆ הפסוקים מספר בראשית מתארים את הבאר כמרכז למפגשים. הבאר שמשה אם כן לא רק לשאיבת מים, אלא גם היוותה אתר לישיבות ולפגישות. מי שעבר דרך הבאר יכול היה לשאוב גם מים וגם מידע.

שיר-פזמון מעולם השיח הספרותי:

"חיים לדוד המלך" / עקיבא נוף (עמ' 113)

- ◆ השיר-פזמון – "מים לדוד המלך" מספר על אופן שאיבת המים ועל הסיפורים שסופרו בדרך לבאר. השיר הושמע בפסטיבל ישראל וזכה במקום הראשון. שרה אותו להקת "הגשש החיוור".

משבר המים בישראל

- ◆ (כולל את הטקסטים: "מים – מה המצב?", "לוקחים את המים בידיים", "איכות המים" ו"הירקון צועק: הצילו".)

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

- ◆ התלמידים יקראו על המחסור במים ויבינו את הסיבות לכך.

- ◆ חשוב לציין את גורמי זיהום המים הכלליים: מיקומו באזור צחיח למחצה, בצורת וגידול האוכלוסייה
- ◆ התלמידים ילמדו כמה מים אנחנו צורכים בפעילויות יומיומיות פשוטות כגון רחצה, כביסה ושטיפת כלים.
- ◆ התלמידים יכתבו רעיונות לחיסכון במים.

עלילון (קומיקס) (עמ' 116)

העלילון שייך לעולם השיח הספרותי ולתקשורת ההמונים, ולרוב הוא מתפרסם דרכם. העלילון הוא תת-סוגה של הסיפור. זהו סוג של סיפור אמנותי משעשע, שבו מתפתחת העלילה בציור המסופר והמשולב בכתוב. המרכיב החזותי משרת את המרכיב המילולי, ולהפך. המילים נמצאות בבוטות או בבוטות מחשבות. העלילון עוסק ביחסים חברתיים, משפחתיים, באיכות סביבה וכדומה. הוא נכתב למבוגרים ולילדים ומופיע כסיפור כתוב ובסרטי הנפשה (אנימציה).

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

התלמידים –

- ◆ יקראו את העלילון "שעון החול" שמעלה רעיון לחיסכון במים בשעת מקלחת.
- ◆ ימיינו את ההצעות לשניים: לחיסכון למדינה, ולבית. חשוב שכל תלמיד יהיה מודע לתרומתו לחיסכון.
- ◆ יפנו לאתר "סבבה", לנושא איכות המים, ויקראו על המזהמים למיניהם. כדאי לספר סיפורים הקשורים לזיהום המים שהתרחשו בעת האחרונה. למשל את הסיפור על המפעל לחומרי ניקוי שנשרף, ודליפת החומרים זיהמה את מי הירקון וגרמה למותם של הדגים ולשינויים בשרשרת המזון. גם ציפורים הפסיקו לבוא למים כי לא מצאו דגים ולא יכלו לשתות מים.
- ◆ יספרו על תרומתם לסביבה נקייה יותר. כן ידונו בשאלה לאן משליכים סוללות (בטריות) או בקבוקי פלסטיק בגמר השימוש.
- ◆ יחשפו לפרסומת מימי קום המדינה (1948) הקוראת לחסוך במים.
- ◆ יתבקשו לחפש המצאות חדשות שהומצאו בעת האחרונה במטרה לחסוך במים. למשל: קערית לשטיפת ידיים במכל ההדחה (ניאגרה) של האסלה.

קטע מידע מעולם השיח העיוני:

"לוטרת הנהר" / אבי ארבל (עמ' 7-12)

זהו קטע מידע העוסק בחיות שחיות במים, ומטרתו להרחיב ידע על בעלי חיים החיים במים ובסביבתם ועל חוכמתם. את לוטרת הנהר ניתן לראות בכמויות גדולות בשמורת החולה. כמו כן הקטע מזמן היכרות עם חלוקה לפסקאות: פותחת, מרחיבה ומסכמת. חשוב שהתלמידים יבינו שכל פסקה מייצגת רעיון אחד; בין הרעיונות באות מילות קישור.

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

– התלמידים

- ◆ יכתבו מהו הרעיון המוצג בפסקה הפותחת.
- ◆ יפרטו את הפעולות שעושה הלוטרה כדי לאכול.
- ◆ יבינו את הרעיון שמאחורי המכשיר שפיתחה הלוטרה.
- ◆ ילמדו על הלוטרה. ועל אזורי מחייתה בארץ.
- ◆ ילמדו לארגן את הקטע על פי פסקאות.
- ◆ ימציאו מכשיר הפותר בעיה, ויציגו אותו בכיתה.

הצעות לפעילויות לשוניות

- ◆ התלמידים ילמדו את מילות הקישור ואת תפקידן במתן המשמעות למשפט. לדוגמה: מילות הקישור "לאחר מכן" מציינות סדר וזמן במשפט.
- ◆ התלמידים יכתבו איזו מילת קישור מקשרת בין פסקה 1 ל-2 ומה תפקידה.
- ◆ התלמידים יבחינו במילות הקישור שבתוך הפסקה המפרטת ויכתבו מה תפקידה.
- ◆ התלמידים יכירו שמות של מכשירים שונים המסייעים לנו בפעולות יומיומיות כגון חולץ פקקים וקולפן. הפעילות הלשונית עוסקת גם במשפחת השורש מפני שמות רבים של מכשירים יצוקים לאותו משקל: מזלף, מברג וכדומה.
- ◆ **משפחת המשקל.** הלוטרה המציאה מכשיר שנועד לפתור בעיה. מוצעת לתלמידים משימה העוסקת בזיהוי מכשירים, בשמותיהם ובמשקלים של מכשירי עזר שונים.
- ◆ התלמידים יזהו שמות מכשירים, כמו "מצקת", "קולפן" ו"פותחן", וימינו אותם לפי תפקידם. למשל: כשצריך לצקת מרק, משתמשים במצקת.
- ◆ התלמידים ימינו את המכשירים למשקלים המתאימים. שמות עצם רבים בעברית נוצרים מיציקת שורש לתוך משקל. שמות המכשירים מזמנים את האפשרות ללמד את המשקלים של מכשירי העזר.

- ◆ טקסט מידע מתאפיין בשפה דחוסה. התלמידים ילמדו שלטקסט מידע יש מאפיינים לשוניים כמו מבני סמיכות ומילים חבורות.
- ◆ **מבני סמיכות.** בקטע המידע על הלוטרה מסבירים תולי וגמי כיצד יודעים לזהות מבני סמיכות: אם מצליחים להוסיף ה"א למילה השנייה בצמד המילים והמשמעות לא משתנה, זוהי סמיכות. לדוגמה: יצוריים הופך ליצור הים; אבל אם נוסיף ה"א לפני יצור, נקבל: היצור הים – ביטוי לא תקין בעברית.
- ◆ התלמידים יכתבו במחברת את **שמות העצם** המהווים מבני סמיכות (עמ')
- ◆ התלמידים יזהו בקטע על הלוטרה את המילים החבורות (עם **סיומת השייכות**), ויכתבו בנפרד את המילה ואת מילת השייכות.

קטע מידע מעולם השיח העיוני:

"התמנן התעלולן" / מרים בן-יהודה (עמ' 13-22)

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

- קטע זה עוסק במידע על צורת החיים במים ועל אמצעי ההתגוננות המרובים שפיתח התמנן. מבנה הקטע מתאפיין בקריטריונים קבועים שניתן להכיר דרכם את בעלי החיים השונים. כך ילמדו התלמידים על מבנה הגוף של התמנן, על מזונו, על אויביו, על מקום המחיה שלו ועל דרכי ההתגוננות וההתרבות שלו. הקטע מחולק לפסקאות והשורות ממוספרות.
- התלמידים –
- ◆ יקראו את הקטע.
- ◆ יכתבו מה הם הנושאים בקטע ויציינו את טווח השורות שבהן הם מופיעים.
- ◆ ימיינו את המידע בטבלה.
- ◆ יכירו בעזרת השאלות את תחבולות התמנן ואת חוכמתו.

הצעות לפעילויות לשוניות

התלמידים –

- ◆ יפרשו **ביטויים** המופיעים בקטע ויבינו אותם. לדוגמה:
- ◆ "שלא יגעו בהן לרעה".
- ◆ ימצאו את צמדי המילים הבנויים **במבנה סמיכות**. לדוגמה: מִי ים, מְטוּס סִילוֹן.
- ◆ ילמדו מהם **פעלים גזורי שם**, כמו "בגד קיצי", הנגזר מן השם "קיץ".
- ◆ יבינו את משמעות השימוש בהכפלה: כאשר משתמשים בהכפלה, נוצרת הגזמה המדגישה את המתואר. בטקסט מזומנת היכרות עם **תארים כפולים** כמו "שחור משחור".
- ◆ ימיינו שמות ותארים לפי משקל קָטַל – רָעַב, וקָטַלְן – עָקְשָׁן (בעזרת מחסן מילים).

- ◆ יחזרו על פעילויות במילים חבורות (עם סיומת שייכות).
- ◆ יסמנו אותיות שורש במשפחות מילים מאותו שורש, ויפרשו בעזרת המילון שתי מילים קשות: קורבן ותקרובת.
- ◆ יעסקו בפעילות תחבירית: יחברו משפטים למילים השייכות לאותו שורש, למשל: ע.ל.ל. – הילדים התעללו בצב שהיה הפוך על גבו.

קטע מידע מעולם השיח העיוני:

"דג הכריש" / ויקיפדיה (עמ' 23-27)

קטע המידע "דג הכריש" בנוי על אוסף של מאפיינים, כמו מבנה הגוף, המשפחה, המזון, מקום המחיה וההתנהגות. מטרת הקטע להטריח מידע על הכריש לפני קריאת שני סיפורים: הכריש מאת טולסטוי וסיפור מן התקשורת על לכידתו של כריש.

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

- ◆ התלמידים יזהו את שורות הטקסט שעונות על השאלות הנשאלות: מהו מבנה גופו של הכריש? מהו מזונו? וכדומה.
- ◆ סוג זה של מידע מתאים לכל בעלי החיים, וכדאי שהתלמידים יפנימו את המבנה ויארגנו את המידע בטבלה לפי המאפיינים.
- ◆ קטע המידע "דג הכריש" הוא תיאורי ומתייחס לעמלך שידוע כתוקף להבדיל מכרישים אחרים. חשוב שהילדים ירכשו ידע על הכריש ועל תכונותיו כדי להבין את הסיפורים שילמדו.

הצעות לפעילויות לשוניות

התלמידים –

- ◆ ילמדו מושגים חדשים הקשורים בכרישים: דגי סחוס, פגרים וכדומה.
- ◆ ילמדו את המושג ממוצע. מומלץ לעבוד על המושג דרך הדגמות בכיתה: התלמידים יחשבו את ממוצע גובה התלמידים, ממוצע גיל התלמידים, ממוצע הציונים של הכיתה וכדומה. המדידות תירשמנה בטבלה.
- ◆ ילמדו על מאפיינים לשוניים של הטקסט המידעי: בקטע שמות רבים עם סיומת שייכות, לדוגמה: זנבו, סנפיריו.
- ◆ ימצאו את המילים החבורות בקטע ויכתבו במחברת את שמות העצם ואת מילות השייכות. למשל: הזנב שלו – זנבו.

סיפור מעולם השיח הספרותי:

"הכריש" / על פי טולסטוי (עמ' 28-46)

הסיפור לקוח מעולם השיח הספרותי ונועד לקריאה. הסיפור מתאר חוויה רגשית שנחווה בעת טיול משותף של ילדים בחופשת הקיץ. המפגש עם הסיפור מזמן חוויה רגשית ומקום להזדהות בהתאם לניסיונם האישי של הילדים.

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

- ◆ התלמידים יכירו ביטויים ואוצר מילים לפני קריאת הסיפור. הבנת המושגים עולה מתוך ההקשר. למשל: המושג – יבשת אפריקה. התלמידים יזהו את התשובה המסבירה את המושג יבשת מתוך המסחים.
- ◆ התלמידים יאתרו את יבשת אפריקה במפה. באותה הזדמנות יאתרו התלמידים את שאר היבשות.
- ◆ התלמידים יקראו את הסיפור.
- ◆ התלמידים יבינו את רצף האירועים דרך שאלות על רכיבי התוכן: המשתתפים, המקום, הזמן, האירוע והסיבון, הצעות לפתרון, השיא והפתרון.
- ◆ בסיפור מתרחשת תפנית המשבשת את הסדר. כדאי לדון בתפנית ובאירועים שיכולים לשבש טיולים.
- ◆ התלמידים יספרו חוויות אישיות ששיבשו להם טיולים, וידווחו לכיתה על תחושות ועל רגשות שחוו. חשוב לציין כיצד להימנע ממצבים מסוג זה.
- ◆ התלמידים יכתבו את הסיפור שלהם.
- ◆ התלמידים ילמדו על צורת ארגון נוספת הבנויה מקשרים של סיבה ותוצאה. לדוגמה: המלחים הורידו סירה לים כדי להציל את הילדים.
- ◆ התלמידים יכתבו שחזור לסיפור, וייעזרו בצורות הארגון כדי להגיע לכתיבה מסודרת. התלמידים יקריאו את השחזור לקבוצה ולמורה, ויבדקו אותו תוך קבלת הערות באמצעות דף המשוב שבסוף הספר (ת"ל, עמ' 84, 85, הישגים 2, 3).
- ◆ **צורה ופונקציה.** התלמידים יכירו את מבנה הסיפור דרך המילים וילמדו על צורת ארגון נוספת שבה הצורה משרתת את הפונקציה, והשפה משרתת את הנסיבות. למשל: הסיפור פותח במילים הקשורות **בחום ובמים**, כמו "קיץ, רוח חמה, מים צוננים". בהמשך מתפתח מצב של סכנה, והמילים עוסקות **בסכנה**, כמו "צעקה, נבהלנו, הצילו". השיא – ההצלה – מובע במילים של **מבצע ההצלה**, כמו "ירו, דם, עשן"; אחרי השיא מופיעות מילים של הקלה ורגיעה, כמו "שמחים, אספו אותנו".
- ◆ אפשר לתת לתלמידים לבנות **משחק מסלול עם קובייה וקופת מילים** המחולקת לפי הנושאים: 1. ים 2. סכנה 3. הצלה 4. הקלה ורגיעה. אפשר גם להמציא משחקים אחרים, כמו משחק רביעיות.
- ◆ **עולמות שיח אפשריים.** התלמידים יפעילו דמיון ויזמה ויחשבו מה היה קורה אילו לא ירדו הילדים מן הספינה, או אילו התותחן לא היה מצליח בפעולתו. כן יכתבו מחשבות של דמיון בשמו של הכריש:

"אילו מחשבות עולות במוחו של הכריש כאשר הוא בסכנה?" התלמידים יכתבו מנקודת מבטו של הכריש שפלו לתחום מחייתו והוא חש מצוקה.

◆ התלמידים יכתבו על מקרה שהיו נתונים בסכנה; יקראו בכיתה מה כתבו ויקשיבו לסיפורים שכתבו חברים.

◆ מומלץ לדון במידת אחריותם של מבוגרים המלווים ילדים בטיולים ובשיפוט של התנהגותם. אפשר לדבר על אחריותו של רב החובל: הוא, שמכיר את האזור ויודע שעלולים להיות בו כרישים – מעודד את הילדים לשחות בלי לחשוב על הסיכון. מומלץ לבנות את המשימה כטיעון ולהציג את הנושא: רב החובל אשם במה שקרה. נשאלת השאלה: האם אפשר להאשים את רב החובל? הילדים יביעו דעות בעד ונגד, ינמקו ויביאו דוגמאות מן הסיפור.

◆ טיעון נוסף שיוצג: יש להרוג את בעלי החיים כאשר הם מסכנים חיי אדם. הילדים יביעו דעות בעד ונגד, ינמקו ויגייסו דוגמאות מניסיונם. לדוגמה: כלב מתנפל על תינוק – כיצד ינהגו האנשים בסביבה?

הצעות לפעילויות לשוניות

◆ **פעלים פועלים:** התלמידים ילמדו על מאפייני הלשון המייחדים את שיח הסיפור, כמו ריבוי פעלים בזמן עבר בגוף רבים, פעלים המופיעים בהווה ובצורת הציווי.

השיחה בין הילדים למלחים במהלך הסכנה מתוארת כ"דו-שיח של חירשים". השיחה מתנהלת בזמן הווה, כאשר המלחים צועקים "כריש מתקרב", ובצורת הציווי, כאשר הם צועקים "חזרו", אך הילדים לא שומעים את הקריאות המופנות אליהם וצועקים "הצילו". השימוש בפעלים הללו מתאר מעין "קולות" ו"מראות" המשתקפים מן התוכן, וכך ידמינו התלמידים את המראות והקולות. הטקסט מלווה בתמונות, מחזק בהבלטת הקולות והמראות ומחיה את התוכן.

◆ התלמידים יזהו את הפעלים בסיפור ואת הזמנים שלהם, ויכתבו אם המספר הוא יחיד או רבים. התלמידים יזהו שחלק מהטקסט נאמר בגוף ראשון בדיבור ישיר, וחלקו בדיבור עקיף. כל מבני הלשון הללו הם חלק ממאפייני הסיפור. חשוב שהתלמידים ילמדו להבחין במאפיינים אלה ולהשתמש בהם בכתיבת סיפורים.

◆ התלמידים ילמדו שבסיפור יש **תארים** רבים. תפקיד המורה להרחיב את הידע על נושא התואר וללמד על תארים הנגזרים משמות. לדוגמה: **שיט בקיץ** יהיה **שיט קיצי**; **ים שיש** בו **גלים** יהיה **ים גלי**; **שקט** כמו **בשמים** יהיה **שקט שמימי** וכדומה. תארים אלו קשים יותר וחשובים להרחבת הידע הלשוני.

◆ התלמידים ילמדו על **משפחת השורש**. מילים השייכות למשפחת השורש ניתן למצוא בפעלים, בשמות, בתארים. למשל: נבהל, הבהיל, בהלה, בהול, נבהלו. התלמידים יזהו במשפט close את המילה המתאימה ממשפחת השורש ב.ה.ל. – כמו, למשל, במשפט הילדים **נבהלו** מהכריש.

תבחינים לבדיקת שיח הסיפור

◆ התלמידים יוכלו לבחון את המאפיינים של הסיפור בעזרת התבחינים. התלמידים יבדקו את כל אחד מהמאפיינים בהתאם לסיפור שילמדו. לדוגמה: מאפיין בשיח הסיפור הוא השימוש בדיבור ישיר. התלמידים יבדקו אם מופיע שימוש בדיבור ישיר, ויצינו מהו.

◆ תפקיד המורה לעודד את התלמידים לבדוק את המאפיינים גם בסיפורים אחרים הנלמדים, וכך לחזק את הידע על הצורות הלשוניות בשיח הסיפור.

סוגות אחרות

1. **דיווח (עמ' 39-40) הוא מסירת מידע.** הדיווח שייך לעולם השיח של התקשורת הבינ-אישית ושל תקשורת ההמונים. דיווח עשוי להיות בעל-פה ובכתב ועל אירועים בנושאים שונים. מי שמדווח צריך לתאר בדיוק את הדברים המתרחשים וכל דבר, היכול לעזור להבנת המצב למי שאינו נמצא במקום. כדי ליידע את מי שלא נמצא במקום כדאי לדווח לפי רצף אירועים כלשהו, כדי שהדיווח יהיה בהיר לשומע או לקורא. (ת"ל, עמ' 31)

◆ התלמידים יהפכו לכתבי שטח וידווחו בעל-פה ובכתב (האזנה ודיבור) מה הם רואים ומה מתרחש בחצר בית הספר בפנינות שונות. אפשר להקליט את הדו"ח או לכתוב ולדווח. התלמידים והמורה יגיבו על הדו"ח וישאלו על דברים שלא הבינו. חשוב לציין שכללי השיח מחייבים את המדווח לשתף את הקוראים או המאזינים בדוגמאות ובעדויות מן האירוע המתרחש בשטח, כדי שהמסר יהיה מהימן.

◆ התלמידים יהיו כתבים על הספינה וידווחו כאילו חזו באירוע המתרחש.

◆ יש להיעזר בצורות לשוניות, הכוללות ביטויי זמן, תכלית, סיבה, מקום וכו'. בדיווח יש שימוש רב בפעלים בעבר, ובדרך כלל הוא נעשה בגוף ראשון או שלישי.

◆ בעת כתיבת הדיווח יוכלו התלמידים להיעזר במשפטים שניתנו לדוגמה ולדווח בכתב על מה שקרה לילדים במפגש עם הכריש בסיפור "הכריש" מאת טולסטוי.

2. **שלטים ותמרורים (עמ' 42-44).** שייכים לעולם השיח של תקשורת ההמונים. הילדים הם צרכנים פעילים של שלטים ותמרורים: כבר מגיל צעיר הם מתעניינים בכתוב ובכוונות שעומדות מאחורי השלט. זוהי הסביבה האוריינית שלהם (ת"ל, עמ' 19). המטרה: לפתח כשירות תקשורתית דרך היכרות עם המבנים, הצורות הלשוניות והאמצעים החזותיים, המאפיינים את השלטים.

◆ הסוגה נגזרת מן הסיפור "הכריש" מאת טולסטוי. הסיפור מְזמן עיסוק בתמרורים ובשלטים כדי שהילדים יבינו, שמי שקורא שלטי אזהרה ונשמע להם, יכול למנוע מצבי סכנה ולהימנע מהם. רוב השלטים המצוירים מסתמכים על ניסיון הצופה ועל ידע העולם שלו וכך ממחישים את המסר. השלטים הכתובים, לעומת זאת, מורים או מזהירים, אך לא כותבים מה עלול לקרות לנו אם לא נציית. אנו מבינים את המידע שמוסרים השלטים המצוירים גם אם איננו יודעים את השפה הכתובה או איננו בקיאים בשפה זרה (כולל ילדים צעירים מאוד שעדיין אינם קוראים).

◆ תפקידו של המורה להרחיב את ידע העולם העומד בבסיס המסרים הללו. כדאי לבקש מהילדים להביא תצלומי שלטים לכיתה לצורך תרגול.

◆ התלמידים יסקרו את השלטים הקיימים בבית הספר, יכתבו את שמם ואת מיקומם ויבינו מה מטרתם. כמו כן יחפשו התלמידים שלטים בשכונה ויציינו את מקומם ואת מטרתם.

ידיעה בעיתון מעולם השיח התקשורתי:

”דייגים באשדוד לכדו כריש ענק” / שמוליק חדד (עמ' 47-63)

ידיעה בעיתון שייכת לעולם השיח של תקשורת ההמונים. הידיעה עוסקת באירוע חדשותי, המוגדר כסיפור מידעי המעניין את הציבור. לרוב אין היא עוסקת בפרשנות, אלא באירועים עובדתיים שהתרחשו בארץ ובעולם. התלמידים ילמדו על מבנה הידיעה, הכולל כותרת, כותרת משנית, פתיח וגוף הידיעה הכולל פרטים, עובדות ורגשות. בעולם השיח הזה הנמען הוא בדרך כלל גם הצרכן של העיתון, ולכן צריך מאוד להתחשב בטעמו ובמה שמעניין אותו.

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

- ◆ **קריאת הידיעה.** מומלץ לקרוא את הכותרת וכותרת המשנה לפני התלמידים. אפשר לפתח דיון על כרישים ולעודד את התלמידים לספר אם ראו כרישים.
- ◆ התלמידים ילמדו על מאפיינים בולטים בידיעה. (ת”ל, עמ' 32)
- ◆ התלמידים ימשיכו ויקראו את הידיעה.
- ◆ התלמידים ילמדו על מבנה הכותרת המשנית: חלק אחד שלה עוסק בידיעה החדשותית: “כריש... נלכד”; והחלק האחר עוסק בהרגעת הציבור בידיעה שאינה חדשה, אלא מרגיעה: “הכרישים הללו ידידותיים”.
- ◆ התלמידים ילמדו על הסימנים הוויזואליים של כותרת המשנה, כמו צבע שונה וגודל אותיות שונה. לפעמים גם סוג האות (הגופן) שונה.
- ◆ התלמידים יבינו את הרכיבים הכתובים בידיעה: העניין החדשותי או ההפתעה החדשותית מופיעים בראש הידיעה: “דייגים באשדוד לכדו כריש ענק”. הודעת ההרגעה מופיעה גם בהתחלת הידיעה וגם בסופה, ולכן סדר האירועים אינו כרונולוגי בהכרח. המשפט המופיע בהתחלה חוזר על עצמו בסוף הידיעה. (ת”ל, עמ' 32)
- ◆ בגוף הידיעה יפורט ויורחב הסיפור החדשותי. הידיעה מחולקת לפסקאות, ועל כל פסקה נשאלות שאלות מארגנות.
- ◆ בידיעה שומעים “קולות” שונים: של הנמצאים בשטח, כמו הדייגים המדווחים ישירות; של עיתונאי, המתאר באמצעות הדייגים את מה שקורה; ושל מנהל החופים, המדבר ב”קול” מרגיע. העדויות מן השטח, העושות שימוש בקולות האנשים, מחזקות את אמינות הדברים הנמסרים על פי חוקי השיח (Grice, בתוך פלד, 1995)
- ◆ **מי מפחד?** התלמידים יענו על שאלות לגבי הפחד ויסבירו מדוע “הקול המדבר” חוזר ואומר שאין ממה לפחד. התלמידים יזהו בטקסט את המשפט האומר שכדי להצליח במשימה קשה צריך לעבוד בצוות.
- ◆ **דיווח.** התלמידים יכתבו רעיונות לאירועים שכדאי לדווח עליהם. כדאי לסקור אירועים חדשותיים מתוך עיתון המוכר לילדים.

הצעות לפעילויות לשוניות

- ◆ **טובעים במספרים.** התלמידים יעסקו במשקלים, במידות ובמושג ממוצע.
- ◆ **שם המספר.** הידיעה מזמנת את האפשרות לחזק את שמות המספר מ-1 עד 20. התלמידים יכתבו את שם המספר המתאים למין ולמספר: יחיד או רבים.
- ◆ **דיבור ישיר ודיבור עקיף (עמ' 78).** בכתבה עיתונאית נמצא את צורת הלשון של דיווח עקיף ודיבור ישיר. לכן שולבה פעילות של משפטים שנאמרו בדיבור ישיר, וכאלה שדווחו בדיבור עקיף. התלמידים יעבירו את המשפטים מדיבור ישיר לדיבור עקיף על פי הדוגמה.
- ◆ התלמידים יזהו את זמן הפעלים במשפטי הדיבור הישיר והדיבור העקיף.
- ◆ **גופים (כינויי גוף).** חשוב לציין שפתיחה בידיעה חדשותית כתובה בדרך כלל בגוף שלישי.
- ◆ התלמידים יזהו את **כינויי הגוף (עמ' 80)** המוזכרים בתוך הפעלים: הבחנו, נאלצנו... ויצינו למי הכוונה, כלומר מהו כינוי הגוף המוזכר בפעלים.
- ◆ התלמידים יבחינו שהגופים השכיחים בכתבה הם גוף ראשון ושלישי.
- ◆ חשוב שהתלמידים יכירו את **סימני הפיסוק** המאפיינים את הדיבור הישיר: **מרכאות (" ")** ו**נקודתיים (:)**.
- ◆ **פעלים פועלים.** 1. חשוב שהילדים יבינו שהכתוב בזמן עבר קשור להשתלשלות האירועים, ומה שכתוב בהווה קשור לתיאור הפעילות הנוכחית, למצב, למחשבות, להערות ולהרגלים.
- 2. התלמידים ילמדו שיש פעולות שהתרחשו בסיפור, והן כתובות בזמן עבר, כמו "התחלנו להעלות"; ואילו פעולות אחרות, שאינן חלק מן העלילה בסיפור, כתובות בזמן הווה, כמו "הם מגיבים" או "הם לא טורפים".
- ◆ התלמידים יזהו בפעלים את הגוף, המספר והמין.
- ◆ **משפחת המשקל "כננת":** – ת.ת. התלמידים יבינו שיש מילים שונות, הגזורות משורש שונה והן בעלות אותו משקל – אך יש להן משמעות אחרת. למשל: מילים באותו משקל של המילה "כננת", השייכת לקבוצת המכשירים; "אדמת", השייכת לקבוצת המחלות; ו"גננת", השייכת לקבוצת בעלות המקצוע.
- ◆ התלמידים ימינו את המילים השייכות לאותו משקל – אך מייצגות נושאים שונים. זיהוי המשקלים תלוי במודעות מורפולוגית – פונולוגית וחשוב מאוד לתלמידים הצעירים.
- ◆ חשוב להביא לכיתה תצלום של כננת ולהבין למה היא משמשת.
- ◆ התלמידים יקראו את הסיפור **"דגים מלוחים מחלם"** מאת פאלק הילפרין (עמ' 64-66)
- ◆ התלמידים ידונו במשפט שנערך בסיפור ויערכו משפט בעצמם: ימנו סנגור וקטגור, יטענו, ינמקו וישפטו אם על הדג להיענש, ואם כן, מה יהיה עונשו. את המשפט יערכו על פי ההנחיות שניתנו בסיפורים קודמים: הצגת טיעון, הבאת נימוקים (לפחות שניים), חיזוק הנימוקים בדוגמאות ולבסוף – פסק דין (מסקנות).

ג. נושא התוכן:

על תקשורת, על אי הבנות ועל מה שביניהן

על תקשורת, על אי הבנות ועל מה שביניהן.

◆ הנושא כולל: סוגי מכתבים, סוגי תקשורת דיגיטלית, סקירה של ערוצי התקשורת מימי קדם ועד היום, דוגמאות מן המקרא לתקשורת בתקופת התנ"ך ועוד. כמו כן נפגוש אי הבנות וניווכח בתוצאות מצבים כאלה.

שיר מעולם השיח הספרותי:

"המכתב" / קדיה מולודובסקי (עמ' 69-82)

◆ השיר "המכתב" עוסק באופן כתיבת מכתבים בעבר; אנשים נהגו לשלוח מכתבים זה לזה באמצעות שירות הדואר – לבני משפחה, למכרים ולחברים. בימים ההם לא הומצאו עדיין הטלפון הסלולרי והמחשב. גם טלפון לא היה בכל בית. רק נייר ועט עם דיו עמדו לרשות המתכתבים. במכתבים סיפרו על הקורות אותם – דברים גדולים וקטנים.

◆ "המכתב" הוא שיר סיפורי מחורז שבמרכזו עומד המכתב שנכתב לפני כשבעים שנה. אמא מציעה לכתוב מכתב לדודה מאמריקה, והכותבים הם הילדים; חלקם יודעים קרוא וכתוב וחלקם עדיין לא. כתיבת המכתב הופכת למבצע מיוחד שכל הילדים שותפים בו. השיר נכתב במטרה לשעשע והוא קצבי וקליל ובנוי במבנה של בתים קצרים בני שתי שורות בלבד. כל בית הוא משפט בפני עצמו וכל שתי שורות מחורזות בחריזה שמהדקת אותן זו לזו. ההומור שולט בו, מקשר בין חלקיו והשעשוע הכרוך בקריאתו קשור הן לתוכנו הן למבנה הצורני שלו.

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

– התלמידים

◆ יקראו את השיר ויענו על השאלות במחברת. השאלות מתייחסות לעיסוק בכתיבת המכתב ולהבלטת דמותם של זרח, כותב המכתב, ושל חיה, העוזרת הראשית.

◆ ידמינו את הכתוב במכתב ויכתבו אותו בשם הילדים.

◆ יספרו אם כתבו מכתבים, למי כתבו, לאילו מטרות ומה היו הנסיבות.

הצעות לפעילויות לשוניות

התלמידים:

◆ יאתרו את החרוזים בשיר, יבינו מה מטרתם ובמה הם תורמים לשיר.

◆ יזהו את סימני הפיסוק שמאפיינים את השיר ומבטאים את השמחה והקצביות.

◆ יזהו את הפעלים. כפי שצוין, ריבוי פעלים בשיר מעיד על קצב ודינמיות שבהם נכתב השיר. כדאי להבליט את חשיבות הפעלים ולקרוא רק אותם כדי לחוש בקצביות.

רוצים להתכתב?

מכתבים, דואר אלקטרוני, ICQ, SMS, מברק וקריאות אס-או-אס בטלפרינטר שייכים לעולם השיח התקשורתי הבין-אישי ונועדו להפעלה: מכתב נועד לקיום תקשורת בין-אישית כדי לספר, לשכנע, לבקש או לטעון. העיסוק במכתבים מתאים להישג מס' 2, 3 בת"ל: "כתיבת טקסטים למטרות שונות ולנמענים שונים תוך שימוש באוצר מילים שהולם את הנושא, המטרה והנמען."

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

- ◆ התלמידים ילמדו להבחין בין מכתבים אישיים למכתבים רשמיים, ויבינו את המסגרת הצורנית המאפיינת את נסיבות המכתב: מיהו הנמען ומיהו המוען.
- ◆ התלמידים יביאו מכתבים שונים לכיתה וימינו אותם למכתבים רשמיים (פורמליים) ולמכתבים אישיים. יש להביא לכיתה מעטפה ולהדגים מה יש לכתוב על הצד הקדמי של המעטפה, ומה על הצד האחורי שלה. חשוב שההורים הנותנים לילדיהם מכתבים פורמליים כדי להביאם לכיתה כדוגמה, יהיו ערים לסוג המכתב המתאים למטרה זו ולא יביכו את הילד. על המכתבים להיות קשורים לרישום לחוגים, לתיאטרות וכדומה.
- ◆ התלמידים ילמדו להבחין בין מכתב רשמי למכתב אישי. כן ילמדו מהי מטרתו של כל מכתב.
- ◆ התלמידים יקראו את המכתבים השונים ויבדקו את חלקי המכתב ואת מטרתו על פי השאלות. התלמידים יזהו את סוג המכתב ואת צורתו הנוסחאית (החלקים הקבועים). התלמידים יזהו את המשלב שבו נכתב המכתב, את השימוש במונחים ובמושגים לשוניים, השייכים למכתבים השונים, ואת המבנים הלשוניים המתאימים.
- ◆ בהמשך כתובים טקסטים המספרים על אמצעי התקשורת שהיו נהוגים בימי קדם, כמו: משואה ("אש על ההרים").
- ◆ חשוב לציין מהם ערוצי התקשורת שדרכם נשלחים המכתבים: דואר, מירס, פקס, אינטרנט, טלפון וכדומה.
- ◆ התלמידים יקראו טקסטים על אמצעים שונים של תקשורת, כמו אותות המורס והמברק.
- ◆ התלמידים יקראו את המכתב מהודו שמופנה לחברות באמצעות הדואר האלקטרוני (Electronic Mail, ובקיצור – mailE). מכתב כזה ממחיש את ההבדלים בין קיום קשר באמצעות מכתבים בעבר לבין קיום קשר כזה בימינו. היום אפשר לכתוב מכתב אחד ולשלוח אותו לכולם, ללוותו בתמונות הממחישות את התיאורים, כך שכל הנמענים שותפים לחוויה גם באופן ויזואלי. חשוב לציין את משך הזמן הקצר בין כתיבת המכתב לבין מועד הגעתו – דקות ספורות בלבד.
- ◆ התלמידים יכתבו מכתב תשובה לעילי שנסעה עם משפחתה להודו. התלמידים ישוו את צורת החיים שלהם לשלה וישאלו שאלות שמסקרנות אותם. חשוב לציין שעילי לומדת בבית על המרפסת, אמה היא המורה שלה, היא לומדת באותם ספרים שכיתתה לומדת בארץ, והיא מתעדכנת במתרחש בה דרך האינטרנט. היא אינה מבקרת בבית הספר מפני שבכל מספר חודשים הם עוברים לגור באזור אחר.
- ◆ התלמידים יכתבו מכתב תודה לגוף כלשהו שיבחרו בו: מנהל מתנ"ס מנהל בית הספר וכדומה.

הצעות לפעילויות לשוניות

◆ התלמידים ילמדו שמכתב דומה לשיח בין שניים ויתייחסו לכינויי הגוף המסתתרים בפעלים.

סיפור עם מעולם השיח הספרותי:

“המכתב שעף עם הרוח” / סיפור עם עירקי (עמ' 83-88)

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

הסיפור עוסק במתן בסתר בעקבות מעשה פלאי שבו המכתב עף עם הרוח ליעד הנכון, ובאמצעותו אירע הנס לרב ולאשתו בערב החג. הם קיבלו את המצרכים הדרושים ויכלו לקיים את מצוות החג כהלכתה.

◆ התלמידים ילמדו שלפעמים חלומות מתגשמים ואין להתייאש, וכן שבמכתב האישי אפשר לכתוב כל דבר שחשוב לנו.

◆ התלמידים יקראו את הסיפור.

◆ התלמידים יענו על השאלות ויבינו את מבנה הסיפור.

הצעות לפעילויות לשוניות

◆ מילים חבורות – התלמידים יכתבו את השמות ואת סיומות השייכות בנפרד.

◆ התלמידים יעסקו במילים נרדפות ובהפכים.

◆ התלמידים יקראו להנאתם את הסיפור העוסק במתן בסתר “חבר טוב” – סיפור עם מפי יהודי עירק.

מן המקורות:

“חדשות מן העולם” – המכתב הראשון (עמ' 91)

◆ המכתב הקדום ביותר הוא היונה ששלח נוח כדי לבדוק הקלו המים. היונה היא זו שהביאה חדשות מן העולם.

◆ התלמידים יקראו את הפסוקים שבספר בראשית (פרק ח' יא-יב), המספרים על המידע שהביאה היונה לנוח.

הצעות לפעילויות לשוניות

- ◆ התלמידים יעסקו בהשוואה בין השפה התנ"כית לשפה הדבורה ויפרשו את הפסוקים מהתנ"ך בעזרת מחסן פירושים.

אגדת חז"ל:

"היונה, עלה הזית והשלום" (עמ' 92-94)

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

- ◆ התלמידים יקראו את האגדה שכתבו חכמים ויבינו מה תרומת האגדה: איפה חכמינו ראו צורך להרחיב את המידע ולהוסיף על הכתוב בתנ"ך.
- ◆ התלמידים יענו על השאלות במחברת.
- ◆ התלמידים יתייחסו לתבחינים לאגדת חז"ל.
- ◆ היונה שימשה – ומשמשת עד היום – בשירות הדואר, וספרים נכתבו על השימוש ביונה כאמצעי להעברת מידע, בפרט בעתות מלחמה.

קטע מידע מעולם השיח העיוני:

"אש על ההרים" (עמ' 95)

- ◆ התלמידים ילמדו על אמצעי התקשורת בשעת סכנה ובהכרזת ראש חודש וכיצד שימש הלפיד את העמים השונים. האינדיאנים והאבורג'ינים למשל היו הראשונים שפיתחו את "טלגרף האש".
- ◆ התלמידים יקראו ויבינו את מבנה הקטע ואת מטרתו.
- ◆ התלמידים יקבלו מידע על הלפיד בתקופת המשנה (מן המקורות): "כיצד היו משיאין משואות" (עמ' 96).

קטע מידע מעולם השיח העיוני:

"סא-א-סא" / עיבדה חיה דוידזון (עמ' 97-101)

- ◆ התלמידים ילמדו על צורות אחרות להעברת אינפורמציה או אותות מצוקה: יקראו את הקטע על קריאת המצוקה, יבינו את מבנה הקטע ואת מטרתו.
- ◆ התלמידים יכירו את המברק כאמצעי להודעות דחופות המשרת אותנו עד היום: לשיגור ברכה לבעלי השמחה כשנבצר מאיתנו להגיע למקום השמחה, וכן למשלוח מילות ניחומים כשאינן באפשרותנו לבקר את האבלים.

הצעות לפעילויות לשוניות

התלמידים יעסקו במשפחת השורש: יזהו את שתי המשפחות בתוך המשפטים, יזהו את אותיות השורש ויכתבו את שתי המשפחות במחברת.

סיפור מעולם השיח הספרותי:

"הגיבור מהרלם" – מעשייה הולנדית (עמ' 102-108)

♦ התלמידים יקראו את הסיפור "הגיבור מהרלם" וידונו בהזעקת עזרה במצב מצוקה, בתקופה שלא היו אמצעי תקשורת כמו טלפון סלולרי, והיה צריך לשלוח שליח כדי להודיע על המתרחש. חשוב לעורר בילדים מחשבה על אחריותם כלפי הסביבה שהם גרים בה. מה עושים כשעדים להתפוצצות צינור מים או לתקלה בחשמל? למי מודיעים? מדוע חשוב להודיע? וכדומה.

עלילון:

"בשידור ישיר" (עמ' 102)

העלילון שייך לעולם השיח הספרותי ולתקשורת ההמונים, ולרוב הוא מתפרסם דרכם. העלילון הוא תת-סוגה של הסיפור. זהו סוג של סיפור אמנותי משעשע, שהעלילה מתפתחת בו באמצעות ציורים המשולבים בכתוב. המרכיב החזותי משרת את המרכיב המילולי, ולהפך. המילים נמצאות בבועות דיבור או בבועות מחשבות. הקומיקס עוסק ביחסים חברתיים, משפחתיים, באיכות הסביבה וכדומה. הוא נכתב למבוגרים ולילדים ומופיע הן כסיפור כתוב הן בסרטי הנפשה (אנימציה).

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

התלמידים –

♦ יקראו את העלילון "בשידור ישיר".

♦ יענו על השאלות ויבינו את התוכן המסופר.

♦ יזהו את הרכיבים המאפיינים של העלילון בעזרת השאלות.

♦ יכתבו את הסיפור "מעשה קונדס" בקומיקס.

♦ יביאו ספרי קומיקס ויזהו את מאפייניו בעזרת השאלות.

סיפור איגיון מעולם השיח הספרותי:

"האיש שלו ידע לומר 'לא'" / דני שגב (עמ' 109-121)

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

– התלמידים

- ◆ יזכירו ספרי פנטזיה שהם מכירים.
- ◆ יקבלו רשימת ספרי פנטזיה ויסקרו את הספרים המופיעים בה.
- ◆ יבחרו בספר אחד שקראו מן הרשימה או אחר ויספרו עליו בכיתה.
- ◆ יקשיבו לסיפורים של חברים.
- ◆ יבינו מה לא הגיוני במשפטים כמו "הנמלה השתעלה".
- ◆ יקראו את הסיפור.
- ◆ יעתיקו למחברת משפטים שאינם הגיוניים ויבינו את המונח **מרחף**.
- ◆ יעסקו בארגון הסיפור בתרשים זרימה.

הצעות לפעילויות לשוניות

– התלמידים

- ◆ יעסקו ב**פירוש** המונחים שבסיפור כמו **ישר**, **תמים**, **נוכל**; וביטויים כמו **החוויר כסיד**, **שקע בחובות**.
- ◆ יעסקו בפעילות עם **מילים נרדפות** בתוך קטע; יחליפו ביטויים המסומנים בקטע בביטויים ממחסן המילים – ביטויים הלקוחים מן השפה הדבורה.
- ◆ ישלימו משפטים במילים מתאימות מתחום התקשורת השפתית בין אנשים, כמו **לומר**, **יסופר**, **אמר**, **יגיד**, **מקשקש**, **מילים**, **מילה**, **אותיות**, **קריאה**, **האותיות ל'**, **א'**. למשל: במשפט "האיש הזה שעליו **יסופר**" המילה **יסופר** נוגעת בתקשורת מילולית, והתלמידים ישבצו אותה במשפט. המילה **יסופר** מתארת פעילות שפתית. גם במשפט "הוא כבר ידע לומר 'לא'" המילה **לומר** היא מילת התקשורת המילולית, ואותה ישבצו במשפט.
- ◆ ישלימו משפטים בביטויים העוסקים ב**נוכחות** ו**ביושר**. למשל: הביטוי **הנה הכסף** לקוח מהשדה הסמנטי של **ישר**, ואילו הביטוי **נוכל מארץ הנוכלים** שייך לשדה הסמנטי של **נוכלות**.
- ◆ יערכו **השוואה** בין הסיפורים העוסקים במי שטומן פח לאחרים לסיפורים העוסקים במי שנפל בפח; ידונו ביחסים הקוטביים בין **חכם לטיפש**, בין **עני לעשיר** וכדומה. הסיפורים להשוואה הם: "שלוש עצות של תרנגול", "מעשה קונדס", "השועל והתיש" ו"האיש שלא ידע לומר 'לא'".
- ◆ הסיפור "האיש שלא ידע לומר 'לא'" עוסק בנושא המילון ומכין לקראת פעילות בנו. העבודה במילון היא חלק מתכנית הלימודים של גיל היעד, שעבורו נכתב הספר.
- ◆ התלמידים יעסקו ביומן הכיתה, המסודר בסדר האלף-בית, ובספר הטלפון או באלפון הסלולרי, המזמנים אף הם סידור לפי האלף-בית.

החילון (עמ' 119-123)

חיפוש במילון

החיפוש המילוני מצריך שליטה בסדר האלף-בית החיצוני והפנימי. התמצאות במילון עוזרת לתלמידים להבנת טקסט. התלמידים ילמדו לאתר ערך במילון ולהגדיר מילים. הם יבינו מילים נרדפות, הפכים, צורות זכר נקבה, יחיד רבים, בניין וכדומה, וירחיבו את אוצר המילים והמושגים הלשוניים שלהם.

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

התלמידים –

- ◆ יעסקו בהתמצאות במילון: במלאכת החיפוש אחר מילים ואחר המידע שהמילון מציע.
- ◆ ימיינו את מילות הסיפור לפי אותיות האלף-בית.
- ◆ יחזרו על חוקי החיפוש במילון לפי האלף בית הפנימי.
- ◆ יפרשו מילים באמצעות המילון.
- ◆ יחברו משפטים המכילים את המילים המפורשות. כן יכירו את סימני המילון לזכר ולנקבה.

סוגות נוספות – בדיחות

מהי בדיחה? בדיחה היא סיפור קצר או סדרת מילים הנאמרות מתוך כוונה להצחיק את השומעים או הקוראים. הבדיחה מעוררת צחוק הנחשב לבריא. הבדיחה ממלאת תפקיד חברתי. היא נותנת דימוי נעים, נוח ופתוח. הבדיחה מורכבת מרעיון שלעתים אינו הגיוני ויש בו אלמנט של הפתעה, או של אמירה בלתי צפויה. יש בדיחות שכדי להבין אותן צריך להכיר את הרקע התרבותי שהבדיחה צמחה בו. בדיחה יוצרת פעמים רבות אי הבנות בגלל חוסר התמצאות ברקע התרבותי. (מתוך אתר "סליחה")

התלמידים –

- ◆ יקראו את הבדיחות.
- ◆ יספרו בדיחות שהם מכירים.
- ◆ יקשיבו לבדיחות של חברים.
- ◆ ידונו על הנקודה (הפואנטה) שגרמה להם לצחוק מהבדיחה.

מעשייה מעולם השיח הספרותי:

"איש לא הבין" / אהרנרייך (עמ' 124-131)

מעשייה היא סוג של סיפור עם שסופר בעל פה, ולכן יש לה בדרך כלל מאפיינים קבועים הקשורים לנסיבות שבהן מסופר הסיפור. לעלילה יש פחות או יותר מבנה קבוע. המעשייה היא על מקומית ועל זמנית; לא מוזכרים שמות לדמויות והן מייצגות תכונות שליליות או חיוביות. קיים עימות בין הדמויות הקוטביות, ובסיפור מתרחשות אי הבנות שגורמות לכולם לצאת כשידם על התחתונה.

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

- ◆ התלמידים יקראו את הסיפור.
- ◆ התלמידים יקראו את העלילון המתאר באופן ויזואלי וגרפי את הכשלים בתקשורת.
- ◆ התלמידים יתארו את הדמויות, את תפקידן ואת המאפיינים שלהן. לדוגמה: מה מאפיין רועה צאן? רועה צאן שֶׁלו בדרך כלל, דואג לעדר שלו, מגלה תכונות של מנהיגות וכדומה.
- ◆ שלוש פעמים מתפתח ויכוח. התלמידים יכתבו בטבלה מה אומר כל אחד מהצדדים, כיצד מגיב הצד שכנגד ומה הבין שגרם לו להגיב כך.
- ◆ התלמידים יכירו את המושג "שיח של חרשים" ויכתבו על מצבים של אי הבנות.
- ◆ התלמידים ילמדו על התחושות הנלוות לדיבור בשפת הסימנים; כיצד מבינים זה את זה, ומה מבינים.
- ◆ התלמידים יסמנו תנועות ידיים מקובלות המשמשות לעתים במקום שפה. יש מקום לדבר על שפת הגוף.
- ◆ אפשר לשחק ב"שלוש אדוני המלך, שלום בני היקרים". תלמיד אחד מתאר את מעשיו בסימנים, והקבוצה צריכה לפענח את תנועותיו.
- ◆ התלמידים יזכירו שפות נוספות שהם שומעים בסביבתם.
- ◆ התלמידים יחשפו ל"שפת הַבֵּית" (שפת הסתרים).
- ◆ כדאי לדון באופן שבו מתנהלים השיעורים בבתי ספר שלומדים בהם ילדים ממדינות שונות: באיזו שפה מדברת המורה, כיצד כולם מבינים אותה, כיצד עוזרים לתלמידים חדשים וכדומה.

הצעות לפעילויות לשוניות

התלמידים ילמדו את פירושי המילים המופיעות במשפטים בתוך מסיחים.

אגדת חז"ל:

"מגדל בבל" / עיבדה תקוה שריג (עמ' 132-133)

- באגדות חז"ל משלימים מידע חסר על אודות מה שקרה בסיפורי המקרא. האגדות מתייחסות לדמויות ולאירועים חשובים שקרו במקרא. מטרת אגדות חז"ל היא לחנכנו לערכים ולמעשים טובים. התלמידים –
 - ◆ יקראו את הסיפור.
 - ◆ יבינו מה קרה לבונים כאשר בבלו את שפתם, מה קורה לקבוצה כאשר מחלישים אותה, ועל מה קיבלו הבונים את העונש באגדה ובסיפור התנ"כי.
 - ◆ ישוו את אי ההבנות בסיפור המעשייה "איש לא הבין" לסיפור המקראי ולאגדה. יחשבו: מה לא הובן ומה היו התוצאות. התלמידים יכתבו את האגדה בשפה פשוטה כפי שהייתה עשויה להישמע מפיו של עד שהיה במקום.

הצעות לפעילויות לשוניות

- ◆ התלמידים יעסקו בפירושי מילים ויסבירו אותן בהקשר למילים מאותו שורש.
- ◆ התלמידים יזהו את השורש של שתי מילים מאותה משפחה ויכתבו מילים נוספות השייכות אליה.

סיפור קצר מעולם השיח הספרותי:

"איילת המבולבלת" ואריק מפוזריק / פוצ'ו (עמ' 137)

התלמידים יקראו את הסיפור ההומוריסטי על הבלבול.

סיפור-משל מעולם השיח הספרותי:

"הרועה והזאב" / איזופוס (עמ' 138-144)

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

- ◆ התלמידים יקראו את הסיפור.
- ◆ התלמידים ילמדו מהי אזעקת שוא ויבינו מה משמעות הביטוי "זאב! זאב!".
- ◆ התלמידים יעלו סיפורים על קריאות שוא ומה קרה כאשר היו זקוקים לעזרה באמת.
- ◆ התלמידים יעמדו על אי ההבנה שמקורה במעשה הקונדס של הרועה.
- ◆ בסיפור זה יש מאפייני משל כמו: דו שיח, טוב ורע, ניסיון של האחד "לסדר" את האחר; אין משחק של בעלי חיים בתכונות אדם, אבל מוצגת התנהגות לא מוסרית המשמשת רקע ללימוד לקח ומוסר השכל. לכן הסיפור הוא משל.
- ◆ התלמידים יבדקו את הסיפור באמצעות מאפייני המשל.

הצעות לפעילויות לשוניות

התלמידים –

- ◆ יזהו את מובנן של המילים : רברבן, להתל.
- ◆ יעסקו בתיאור שמות עצם.
- ◆ יפרידו את המילים לשם עצם ולסיומת שייכות.
- ◆ יזהו פעלים בעבר ויהפכו אותם לזמן עתיד.

סוגות אחרות

עצומה (עמ' 143-144)

עצומה היא טקסט טיעון, הפונה אל הציבור כדי לשכנע אותו ולהפעילו באמצעי פרסום פומביים. הטקסט מופנה לקבוצות שונות כדי לעורר עניין ציבורי, לעורר את דעת הקהל בנושא או בסוגיה, ולהפעיל לחץ על הגורמים הרלוונטיים. הטקסט כולל כותרת, פנייה למוען, תיאור המצב המצריך את הפנייה, תביעה, דרישה, סדרת נימוקים וטיעונים, אזהרות, מסקנות והמלצות, חתימה/חתימות. הטקסט מפעיל את הנמען באמצעות מילים טעונות, סימני קריאה, סימני שאלה, פעלים בציווי. בעצומה מובעות דרישות בצורה נחרצת, והיא כתובה בלשון שכנוע (ת"ל, עמ' 38).

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

– התלמידים

◆ יכתבו עצומה בשם התושבים הנפגעים.

◆ ילמדו מהם המאפיינים המבניים והלשוניים המרכיבים את העצומה. הפנייה תהיה ישירה לנמענים, והנושא יהיה כתוב בגוף ראשון ובגוף שני (אנו פונים אליכם) בצורת הציווי (הפסיקו את תפקידו!).

◆ יכתבו סיסמאות שכנוע שבהן יבהירו את הדרישות בצורת הלשון שבה יכתבו: קודם הפועל בסביל בזמן עתיד ואחריו הנושא, כמו "תוארך חופשת הקיץ" "תופסק פעילותו".

◆ ילמדו שיש לחתום על עצומה ולהחתים אנשים רבים ככל האפשר.

◆ יכתבו עצומה באחד מן הנושאים שיבחרו ויבדקו אותה באמצעות התבחינים.

סיפור-משל מעולם השיח הספרותי:

"השועל והחסידה" / ז'אן דה לה פונטיין (145-149)

סיפור משל קלאסי מיוצג על ידי חיות בעלות תכונות אנושיות.

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

– התלמידים

◆ ילמדו כיצד השועל מנסה "לסדר" את החסידה. השועל מיתמם ויוצר מצב של מעין אי הבנה לצרכים של החסידה.

◆ ילמדו שהחסידה בחרה ללמד את השועל דרך ארץ, ולכן השיבה לו באותה מטבע. החסידה השתדלה להכין ארוחה טעימה, אבל גם היא יוצרת מצב של אי הבנה לצרכים של השועל, ומגישה לו את מנתו בכלי לא מתאים. היא משיבה לו רעה תחת רעה. כך היא מקווה שיוכל להזדהות עם תחושותיה.

◆ יבדקו את מאפייני המשל.

מתכון

מתכון הינו טקסט מפעיל הכולל הוראות לבישול ולאפייה. מאפייני הטקסט המפעיל מופיעים בתכנית הלימודים תשס"ג (עמ' 43-47). בדרך כלל יש במתכון חלוקה לחומרים, לכלים ולאופן ההכנה. הטקסט בנוי בסדר הפעולות המבוקש והפנייה מנוסחת או בלשון רבים (מרתחים, מבשלים) או בשם הפועל (יש להרתיח, יש לסנן) או בציווי (הרתיחי, סנני).

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

– התלמידים

- ◆ ילמדו מתכון לפסטה ויביאו לכיתה תבשילי פסטה שהכינו לפגישה.
- ◆ יציגו את המתכון שלהם ואת אופן הכנתו.
- ◆ יביאו מתכונים למאכלים שהם אוהבים להכין.
- ◆ יקשיבו למתכונים ויטעמו מן המאכלים שיובאו לכיתה.

קטע מידע מעולם השיח התקשורתי:

"הרץ האתיופ" / עוזי דן (עמ' 150-152)

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

- ◆ התלמידים יקראו את הטקסט.
- ◆ התלמידים יבינו את הבעיות העיקריות שגרמו לרץ להחמיץ את הניצחון המובטח.
- ◆ התלמידים יבינו שרקע תרבותי חשוב הרבה יותר מהבנת שפה.
- ◆ אפשר להביא טיעון: אין הצדקה להפסד של הרץ; לדון בכך עם התלמידים: יביאו נימוקים ודוגמאות ויחליטו מה הם היו עושים למען הרץ כדי להימנע מהחמצה כואבת כזאת.

הצעות לפעילויות בלשון

- ◆ התלמידים יעסקו בשם המספר עד 100.

סיפור עם מעולם השיח הספרותי:

”שלוש עצות של תרנגול” (עמ' 153-166)

הסיפור העממי הוא סוג של סיפור קצר, המתאר התרחשות המתאימה לכל תקופה ולכל מקום. זהו סיפור אנונימי, שסופר בעל-פה והועבר מדור לדור. כשהתפתחה השפה הכתובה, נאספו הסיפורים ונכתבו בקבצים שונים. בסיפור העממי יש בדרך כלל מפגש בין טוב לרע, חכם לטיפש, עשיר לעני. הסיפור העממי מציג מוסר השכל ומטרתו ”לחנך” את הקוראים.

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

התלמידים –

◆ יקראו את הסיפור.

◆ יבינו את פירושי המילים והביטויים הקשים לפני קריאת הסיפור.

◆ יבינו את מבנה הסיפור בדרכים שונות: באמצעות שאלות מתווכות המבליטות את **התנאי**, את **ההבטחה** ואת **העצות**; ובעזרת תרשים זרימה, המתייחס לרקע העלילה, לבעיה, לסיום וללקח.

◆ יבינו שאפשר שרדיפה אחרי ממון או אוצר מעבירה את האדם על דעתו ויכולה לגרום להתנהגות בלתי מבוקרת ולאי הבנות רבות. כל התנהגות יצרית שלא מפעילה את המוח אלא רק את הרגשות, סופה אי הבנות ומעשים שיגרמו לנזק.

◆ יביאו דוגמאות מחיי היומיום.

◆ ישליכו את ניסיונם האישי על הסיפור ויעלו חוויות הקשורות לסיטואציה המתוארת. כן ישתמשו בניבים מתאימים.

◆ ישחזרו את הסיפור ויבדקו אותו בעזרת דף המשוב שבסוף הספר.

הצעות לפעילויות לשוניות

◆ התלמידים יעסקו במבנים הלשוניים המאפיינים סיפורי עם. בסיפור מסוג זה נמצא תיאורים רבים המופיעים בצורות שונות – לדוגמה: **פעלים ותארים גזורי תואר** (תארים הנגזרים מן השמות), כמו ”ערמומיות”, שזוהי תכונה; או צורה אחרת של התואר המתאר את השם: ”תרנגול ערמומי” (עמ' 169).

◆ התלמידים יעסקו בתארים ובשמות בהיבט מורפולוגי ותחבירי.

◆ **תכונות**. חשוב לעסוק בתכונות השונות ולהעשיר את הידע על **שמות התכונות**, שהם שמות מופשטים: החכמה היא תכונתו של החכם.

◆ התלמידים יעסקו **במילים נרדפות**. הסיפור כתוב במשלב גבוה, וכדאי להבהיר מה הם מבינים מן השפה הגבוהה באמצעות המרת מילה במשלב גבוה במילה נרדפת במשלב נמוך.

◆ בסיפור **פעלים** רבים, ולכן יכירו התלמידים צורות שימוש רטוריות בפועל. לדוגמה: בסיפור זה מופיעים הפעלים בזוגות. פתח ותפס, צחק ואמר.

- ◆ התלמידים יזהו את הזוגות, יכתבו מי עשה כל פעולה ויבינו שכאשר משתמשים בזוגות של פעלים, גובר קצב הטקסט: "פתח ותפס".
- ◆ **פעלים חבורים.** פעלים המורכבים מהפועל ומכינוי גוף. התלמידים יכירו צורות אפשריות של פעלים ויבינו מה מסתתר בתוכם, כמו שהכירו שמות עם סיומת שייכות.
- ◆ התלמידים יתאימו שם הנגזר מהפועל. לדוגמה: הפועל – תפס; והשם – תפיסה.
- ◆ התלמידים ילמדו מהו **משפט תנאי** וכיצד הוא בנוי: "אם תשלח אותי לחופשי, אלמד אותך שלוש חוכמות". התלמידים יזהו את משפטי התנאי בטקסט, יכתבו אותם ואת התוצאה האפשרית למשפט התנאי. התלמידים יעסקו בפעילות תחבירית המתמקדת במשפטי תנאי.
- ◆ התלמידים יבדקו את הרכיבים המאפיינים את מבנה הסיפור העממי. לדוגמה: בפתיחה של סיפור עם נמצא תיאור הממחיש שלוה. התלמידים יבדקו את הטקסט ויכתבו דוגמה הממחישה את השלוה. בדרך כלל אין ציון מדויק של מקום וזמן בסיפור. התלמידים יבדקו אם כך הדבר בטקסט שלפניהם ויכתבו דוגמה.
- ◆ התלמידים יבדקו את מאפיין הקיטוב. בסיפור עממי קיים קיטוב בין הדמויות. למשל: דמות אחת חכמה, והאחרת טיפשה. התלמידים יכתבו דוגמה מהסיפור.
- ◆ התלמידים ימצאו את מאפיין השילוש ויצינו איזו פעולה חוזרת לפחות שלוש פעמים בסיפור.
- ◆ התלמידים יפגשו במשפטי דו־שיח המאפיינים את הטקסט. בדרך כלל מופיע בסוף הסיפור הלך שנילמד מן הסיפור, ואחריו – מוסר ההשכל.
- ◆ חשוב שהתלמידים יוכלו לבחון כל טקסט שהוא סיפור עממי, על פי המאפיינים הללו.

שיר-סיפור מעולם השיח הספרותי:

דב דובוני בן דוביים מצחצח נעליים / לאה גולדברג (עמ' 167-181)

השיר עוסק בהיבטים החברתיים של מוסר העבודה ובמוסר חברתי, בשוויון חברתי, בערכים חברתיים, ובחשיבות של התקשורת והמילה בחיי היומיום. מילים שנאמרות בעל פה ובכתב – מחייבות. דוב דובוני פותח בית עסק ומכריז על התחייבות כלפי הלקוחות. השיר עוסק ביכולת של הדובון לעמוד במבחן המציאות; מציאות שאינה תואמת את הציפיות ואת התכנון שלו. השיר הוא סוג של משל: יש בו הדמויות הנועלות נעליים – בעלי חיים בלבוש בני־אדם; והנושא – מקרה דמיוני: הדובון פותח מקום ל"צחצוח נעליים", שואף ורוצה לקיים את ההבטחה לשרת את כולם. מה לומד הדובון ומהי ההשלכה למציאות? חשוב לבדוק דברים לפני שמתחייבים, כדי לא לעמוד במצב של חוסר יכולת להתמודד עם ההתחייבות. חשוב להבין מהתוכן שיש לעמוד בהבטחה וליצור אמון – ולא לאבד שליטה. בצד העיסוק בתוכן ניתנו משימות העוסקות במבנה השיר, בדימוי הוויזואלי, בביקורת החברתית וב"קולות" המדברים בשיר. מוצעת משימה המתייחסת למקהלה המדברת: בשיר משתתפת מקהלה מדברת, הממלאת את תפקיד "המספר", כפי שהיה נהוג במחזות יוון העתיקה. המקהלה היא הגוף היודע־כול, המוסר את קטעי הקישור והמעיר הערות.

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

◆ **תמונה ועוד תמונה.** התלמידים יכתבו את הסיפור בתמונות – כאילו צילמו אותן וראו את ההתרחשות. כל הפעלים בשיר כתובים בהווה: הסיפור מתרחש מול עינינו **עכשיו**, כמו תצלום או סרט. לכן ניתנה משימה, שבה יזהו התלמידים בכל אחת מן התמונות את **הפעלים**, הכתובים **בהווה**, ויכתבו מהו הנושא שהם רואים ב"תצלום". למשל: "מצטופפות חייתוֹיֶער", "השפן... עומד", "מתרגם התוכי". דרך תמונות אלה קל לבנות את התוכן, ומן הפעלים אפשר לדמיין את התמונות. ריבוי הפעלים בסיפור מעיד על דינמיות ועל קצביות.

◆ בשיר ביטויים קשים. התלמידים יבינו את הביטויים הקשים מתוך המסיחים.

◆ התלמידים יספרו על מקרים דומים שקורים בחיים, ומה למדו מהם.

בשיר יש התייחסות לשוֹנָה בחבורה – לדוגמה: מציבים מתורגמן לשפן שלא מבין את השפה ה"דובית". יש לפתח שיחה על כך: כיצד ניתן לעזור לילדים הנמצאים במצב זה: לעולים חדשים או לתלמידים לקווי שמיעה, למשל, (להבדיל ממצבו של הרץ האתיופי).

◆ בשיר מופיע מרבה רגליים, השונה מכולם בצורתו – והדובון חייב לעמוד בהבטחה ולקבל גם אותו למרות השוני. יש לפתח דיון סביב האמרה "אחת היא לו": הדובון ייתן שירות לכולם, ללא העדפה וללא אפליה. כדאי להשליך עניין זה על מקרים בחיים ובבית הספר.

הצעות לפעילויות לשוניות

◆ השיר כתוב **בחרזה**. התלמידים יזהו את החרוזים.

◆ התלמידים יזהו ביטויים ומילים המשרתים את הצורה. בפתיחה יש ביטויים העוסקים בהצלחת המקום שנפתח. התלמידים יכתבו אילו מילים מבהירות את ההצלחה, כמו "מול הבית... מצטופפת חייתוֹיֶער... הצחצוח ברבע גרוש".

◆ התלמידים יזהו מילים וביטויים המציינים שהדובון מרוצה עם פתיחת המקום לצחצוח נעליים, כמו "דובוני סמוך ובטוח... התחלה מהירה וגם קלה", ויכתבו אותם במחברת.

◆ התלמידים יזהו מילים המביעות אווירה של עייפות מהעבודה ושינוי במצב הרוח, הבאים לידי ביטוי במילים שליליות ובייאוש – למשל: "קשה הצחצוח, כדאי לנוח".

◆ התלמידים יזהו מילות נימוסים ויכתבו אותן במחברת – למשל: "גבירתי החסודה".

◆ בשיר יש "מקהלה מדברת" של חיות. בהתחלה היא מכריזה: "זה עניין, זה חידוש! הצחצוח ברבע גרוש"; ובסוף השיר: "זה לא טוב, הצחצוח אין לו סוף". קולות המקהלה משמשים בתפקיד המספר היודע-כול.

◆ התלמידים יזהו **צמדי מילים** בשיר, כמו: "שטוף זיעה, קורן מנחת".

◆ **שם המספר.** התלמידים יכתבו את שם המספר המתאים.

◆ התלמידים יהפכו את הרבים ליחיד.

◆ **משפחת השורש.** התלמידים יזהו מילים השייכות לאותה משפחה, ויציינו את השורש שלהן.

מחשבה למחשבה: השיר המצויר (דוב דובוני בן דוביים)

בעלילון (קומיקס) (עמ' 176-177)

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

◆ התלמידים יכתבו מחשבות ושיחות בקומיקס כדי ליצור טקסט עם פרשנות משלהם.

פרסומת (עמ' 178)

הצעות לפעילויות

תוכן ומבנה

◆ הדובון פרסם מודעה. התלמידים יקראו את הפרסומת וינתחו את המבנה שלה בהתאם לשאלות.

◆ התלמידים יזהו את המאפיינים המבניים של מודעת הפרסומת.

◆ התלמידים יזהו את צורת הלשון המאפיינת פרסומת (ציווי וגוף שני נוכח, מילים של סלנג, אמצעי שכנוע שפתיים, משחקי לשון).

◆ התלמידים יכינו בקבוצה פרסומת ויענו על השאלות לבדיקת המרכיבים שלה.

1. דף משוב לשיח כתוב (ספר ראשון עמ' 122, ספר שני 182)

דף זה משמש לשיתוף פעולה שיתקיים בין התלמידים למורה לצורך קידום הכתיבה. לאחר שהתלמידים כותבים שחזור או סיפור, הם קוראים אותו לחבר או לקבוצה, והמורה עם התלמידים בודקים את בהירות התוכן, אופן הכתוב, הלשון, הלכידות, הפיסוק וכדומה, והתלמיד מתקן את השחזור בהתאם להערות. צריך לזכור: מדובר בכיתה ב', והמטרה היא כתיבת שחזור או כתיבת נרטיב. ילדים בכיתה ב' אינם אוהבים לכתוב על טיוטה, ולכן אפשר למחוק מה שמיותר, ולהוסיף הסברים במאמר מוסגר בתוך הסיפור, מילות קישור ועוד (ת"ל, עמ' 77).

2. דף משוב לשיח דבור (ספר ראשון עמ' 123, ספר שני 183)

דף זה מהווה כלי למורה. הוא נועד להעיר על דברי השיח של הקבוצה והיחיד ולתת בידי התלמיד כלי למשוב על דברי חבריו (יש לשכפל את הדף לתלמיד)¹. בספר התלמיד אין הפניה לשימוש בדף המשוב לשיח דבור, אך המורה תוכל להשתמש בו עם התלמידים ולהפעילו כאשר יופיע בספר שיח עמיתים או סיפור בעל-פה שמספר התלמיד.

1 בסוף הספר לתלמיד מצורפים דפי משוב לבחינת השפה הכתובה והשפה הדבורה, כפי שנהגנו בספר הקודם.

תקשורת יעילה תתקיים, רק אם המוען והנמען ישתפו ביניהם פעולה בתהליך התקשורת. בכל אירוע שיח נוצר טקסט משותף על-ידי המשתתפים, ותגובותיהם זה לדברי זה יוצרות את צורתו של הטקסט הזה, אורכו, עומקו, מידת המפורשות שבו, המשלב שבו הוא נאמר, ואת עצם קיומו. קיומו של אדם כדובר תלוי תמיד בקיומו של אדם אחר כמאזין. אם אין המאזין מתפקד ככזה, חדל הדובר להיות דובר. לפיכך אפשר לומר שבכל אירוע שיח המאזין הוא דובר שותף, והדובר הוא מאזין שותף. שיתוף הפעולה כרוך בהכרתם של כללי השיח של גרייס.

חוקי גרייס (1975-1978) פועלים על פי "הכללים לעקרון שיתוף הפעולה" בשיח:

כלל הרלוונטיות: האם הדברים רלוונטיים, ענייניים ואינם סוטים מן הנושא?

כלל הכמות: האם הוצג מספיק מידע להבנת הדברים (דוגמאות, פירוט, הסברים)?

כלל האיכות: האם הדברים שנאמרו מוסרים מידע בדוק, מהימן, אמיתי ומדויק?

כלל האופן: האם הדברים בהירים ומסודרים? האם תרמו לשיחה ונאמרו ברהיטות ובזמן הנכון (לפי הסדר)?

ברור שאין כמעט שיחה, שבה מתקיימים כל הכללים כהוייתם; אולם כל חריגה מהם – יש בה השתמעות, וההשתמעויות עוזרות לגלות את הכוונות של הדובר ויוצרות את פעולת השיח. אפשר להחיל את הכללים על כל התנהגות לשונית – דבורה או כתובה. באירועי שיח תפקיד מנהל השיח (המורה) לשמור על רלוונטיות ועל כמות השיח והידע הקודם שיש למשתתפים בשיחה, הקובעת את הבנתם. כן יש לדאוג לאיכות השיח, לאמינות, לדיוק ולאופן השיח. כללי השיח של גרייס תורמים תרומה חשובה לבחינת הטקסט הדבור לנמען ולמוען. המוען אמור לבדוק את עצמו על פי הכללים הללו, והנמען אמור לבדוק את הנאמר על-ידי הדובר לפי כללי "עקרון שיתוף הפעולה".

על חוקי גרייס אפשר לקרוא:

פלד, נורית (1995). מאפייני השיח בכיתה, בתוך: **מחשבות כתובות** 10,11,12,13, מכללת בית ברל – מל"ל ומשרד החינוך, המנהל הפדגוגי, האגף לחינוך יסודי, המחלקה למיומנויות יסוד.

בהנאה ובהצלחה!

המחברת

